västerbotten

1 • 06

Kraft och liv i Finnforsfallet

berättelser om livet kring en kraftstation

INNEHÅLL

Kraft och liv i Finnforsfallet 2
SIGNE RUDBERG

Det började i Finnforsfallet 1906 3
Elektriciteten – välsignelse och dödsfara 6
Bofasta bönder och rörliga industriarbetare 10
Konsten att driva ett vattenkraftverk 11
Bönder, bönhus och nykterhet 13
Gemenskap och gränser 20
Med ena foten i bondesamhället … 24
Några kraftverksfamiljer 1908–1950 29
Ingenjörernas värld 44
Affär och kiosk 48
Karl Enmarks grus- och sågföretag 50
Harnesks – fem bröder med näsa för affärer 53
Skolminnen och krutrök 55
Kvinnor och män i krig och fred 61
Kungen av elkraft byts ut 64

Nära notiser 67

SKELLEFTEÅ kraft

I detta nummer …

Vårvinternumret handlar om det lilla kraftverkssamhället Finnforsfallet i norra Västerbotten. Där anlade Skellefteå stad för 100 år sedan Finnforsens kraftstation. Det var den första av stadens stora kraftverksbyggen i Skellefteälven och den uppfördes på bara två år i en i det närmaste obebyggd trakt, tre mil från järnvägen och nästan en mil från närmaste landsväg. Kraftstationen var under några år den största i Sverige norr om Dalälven och kring den växte ett nytt litet samhälle upp, befolkat av traktens bönder, småföretagare och kraftverksfolk från hela landet.

I dessa människors spår har journalisten och etnologen *Signe Rudberg* vandrat. Hon har på uppdrag av Skellefteå Kraft AB genomfört en omfattande dokumentation av livet i Finnforsfallet och därvid intervjuat ett 50-tal personer med anknytning till kraftverksamhället och de olika slags människor som befolkade det. Hon har också lånat in och låtit skanna av ett stort antal äldre fotografier av vilka en liten del presenteras här i samband med denna utgåva. Signe Rudberg har även lånat bilder ur ”Lefflersamlingen”, en samling glasplåtar som en gång påträffades i kraftstationen. Upphittarna tror att bilderna tagits av en kraftverksmaskinist som hette Axel Albin Leffler, åren 1909–17. Leffler kan också ha tagit bilder vid senare tillfällen då han besökte Finnforsfallet. Det kan också vara så att någon annan tagit bilder på senare tid och på så sätt utökat samlingen.

Idag är det gamla kraftverket ett arbetslivsmuseum, ett av besöksmålen inom *Sevärt i Västerbottens län*. I den jugendinspirerade byggnaden glänser ännu mässinginstrumenten och här kan man vandra runt på egen hand eller i guidade turer. Bildspel och utställningar berättar om platsens historia.

I *Nära notiser* porträtteras den samiske författaren och debattören Erik Mankok Nilsson från Vilhelmina av *Lars Thomasson* apropå Fatmomakke sameförening som firade 100 års-jubileum 2004.

Västerbottens läns hembygdsförbund vill framföra ett varmt tack till Västerbottens läns landsting som genom att prenumerera till sina kliniker och mottagningar ger ett välkommet stöd till tidskriften *Västerbotten*. I sammanhanget riktas också ett varmt tack till Skellefteå Kraft AB som stöttat produktionen av denna utgåva.

SVEN MIKAELSSON/VÄSTERBOTTENS-KURIREN

bildtexten

Denna oblyga lavskrika kom under älgjakten sistlidna höst flaxande för att helt sonika landa på bösspipan och ta sig en titt. Lavskrikan är en välbekant kråkfågel i inlandet för skogsfolk och jägare. Hon benämns i norra Norrlands svenska dialekter bland annat *koxik (koksika, koksiken)* vilket i sin tur är ett inlån från samiskan, på sydsamiska kallas hon *goekseke*. Den orädda och nyfikna lavskrikan hade förr rykte om sig att vara en otursfågel. Redan Carl von Linné gav henne på sin tid för två hundra år sedan det latinska namnet *Ga'rrulus infau'stus*. Det betyder 'den olycksbringande pratmakaren'.

Riktigt så illa är det väl nu inte. Den vackert tecknade fågeln är ett trevligt inslag i storskogen som gärna närmar sig rastande människor vid kaffeelden. Bilden är tagen av *Västerbottens-Kurirens* lokalreporter i Tärnaby, Sven Mikaelsson, som uppenbarligen inte bara satt med bössan i högsta hugg i höstas.

OLA KELLGREN

Vid Finnforsfallet på 1910-talet, en naturskön plats omgiven av små byar. Här började en kraftstation byggas 1906.

Kraft och liv i Finnforsfallet

SIGNE RUDBERG

Den här skriften handlar om människorna i ett litet kraftverkssamhälle. År 1906 togs det första spadtaget till Finnforsens kraftstation. I dag hör elektricitet till vår vardag – men för hundra år sedan stod Sverige ännu i början av den industriella revolutionen. För de som var födda i slutet av 1800-talet var elektriciteten en spjutspets in i det moderna samhället. I Finnforsfallet byggde staden Skellefteå djärvt och stort.

”Det är få miljöer som kan mäta sig med det som har utspelat sig i Finnforsfallet”, säger Bengt Spade, civilingenjör och teknikhistoriker som specialiserat sig på kraftstationer. ”Finnforsens kraftstation är ett pionjärarbete. Vid bygget använde man sig av avancerad teknik. Fredrik Jonsson var chefskonstruktör för verket. Han hade varit i USA och studerat kraftverksbyggen och han var laddad med de senaste konstruktionerna och tankarna. Senare utformade han även Porjus kraftstation i Norrbotten. Men grunden till hans erfarenheter lades i Finnforsfallet i Västerbotten.”

Kring kraftstationen växte ett nytt liten samhälle upp, mitt i bondebygden. Hit kom människor från hela landet. Hur var det att komma hit – och hur var det att bo i en by i närheten, och se ett främmande samhälle växa fram? Jag har intervjuat femtio personer från hela landet, som har bott här – eller har äldre släktingar som bott här. Barn och barnbarn till de män som började vid Finnforsens kraftstation år 1908 kan fortfarande berätta.

Tiden jag skildrar är åren mellan 1908 och 1967. Det var en brytningstid mellan bondesamhälle och industrisamhälle – en viktig bit av Sveriges historia. Genom människors egna berättelser får den historien liv.

Ett varmt tack riktas till alla som hjälpt mig med mitt forskningsarbete!

Det började i Finnforsfallet 1906

På Finnforsens kraftstation arbetade bara män – men fruar, döttrar och systrar till de kraftverksanställda var en del av samhället. Alla påverkades av kraftstationens närhet.

När en yrkesgrupp bor samlad, nära sin arbetsplats, så kopplas personliga livsöden ihop med arbetsmiljön. Människor flyttar in och flyttar ut, möts och påverkar varandra. Med

AXEL ALBIN LEFFLER

Vinterlek i snön. Huset som syns i bild är tvättstugan, som även rymde bagarstuga och mangelbod för de anställda.

mänskligt liv kommer skratt och tårar, vardagsslit och festglädje.

Under 1900-talets första hälft sprängde industrisamhället fram i Sverige. För Västerbotten var trä- och massaindustrin viktig, liksom gruvnäringen – och dessa verksamheter krävde elkraft

I Finnforsfallet byggdes den första kraftstationen 1906–08. Den andra stod klar 1956.

Bygget av den första kraftstationen sysselsatte som mest drygt 200 personer: anläggningsarbetare, ingenjörer, kontrollanter, murare, smeder och hantlangare. Transporterna, med häst och vagn eller släde, var tunga och långa. Närmaste järnvägsstationen var Bastuträsk, två mil därifrån. När den första stationen togs i drift 1908 behövdes ett arbetslag som bodde på plats, och samhället började växa fram.

Trä- och massaindustrin behövde snart mer elkraft. Redan 1912 gjordes den första utbyggnaden av kraftstationen. Samma år drogs järnväg mellan Bastuträsk och Skellefteå och Finnforsfallet fick en järnvägsstation. År 1925 hittades guld i trakten. Bolidens gruvsamhälle byggdes upp en mil från det lilla kraftverkssamhället. En väg till Boliden blev klar 1927, liksom en bro över älven. Det blev fart på malmtransporterna till järnvägsstationen. Någon gång på 1920-talet skrevs sången ”Finnforsens brus”. Texten ristades in i bron. Melodin var lånad från en populär melodi; ”Balsalens drottning”. Det var gästarbetaren Sven Lundin som skrev texten. Han reste bort igen, men sången finns kvar.

Bygget 1906 blev startskottet för en utbyggnadsrusch som fortsatte fram till 1960-talet. ”Topparna” i Finnforsfallets historia var 1930-talet och 1950-talet – då var det mest liv och rörelse här.

Skellefteå stads elektricitetsverk – numera Skellefteå Kraft AB – har djupa rötter i Skelleftebygden. Historien är förankrad i dåtid men fortsätter in i nutid. Kartans namn på platsen, se sidan 9, där gamla och nya kraftstationen finns, är *Finnforsfallet*. Även *Finnfors* finns på kartan, men det är en helt annan by – sju kilometer därifrån. Det finns även en by som heter *Fallet*. Kraftstationen kallades för *Finnforsens kraftstation*. Sedan sa man ofta bara ”Finnfors” – och syftade på både kraftstationen och samhället omkring det. Kraft-

Finklädda ungdomar på bron över Finnforsen, tidigt 1930-tal. Från vänster Axel Burman, Anna-Märta och Adela Johansson, okänd, Britta Johansson, Göte Johansson, Gunnar Burman och Bernhard Lundgren.

TORFRID MARKLUND

Ishackning vid gamla dammen. Foto på 1940-talet.

stationens namn blev i folkmun också byns namn. De som jobbade vid kraftstationen kallades ”Finnforsare”. Jag väljer att använda kartans namn på den plats jag beskriver. Detta för att inte blanda ihop begreppen för läsaren.

Elektriciteten – välsignelse och dödsfara

Människan har ända sedan medeltiden använt sig av vattnets krafter för att driva kvarnhjul, sågverk och andra maskiner. Att utvinna elström ur vattenkraften var nästa steg. Elektricitet började produceras i Sverige under sent 1800-tal. Med ånga och vattenkraft utvanns den eftertraktade elkraften.

Sveriges första egentliga vattenkraftstation byggdes i Bofors år 1885, för att försörja kanontillverkningen med belysningsström. Om vi riktar blicken mot norra Sverige, och Västerbotten, så hittar vi länets första elverk i Umeå 1892. Det var ångdrivet. År 1899 byggdes Klabböle, det första vattendrivna elkraftverket i Västerbotten, också det i Umeå. Sju år senare byggdes Finnforsens kraftstation. Närmaste tätort var Skellefteå, tre mil därifrån. Finnforsens kraftstation drogs igång 1908 och var under några år den största kraftstationen norr om Dalälven. År 1912 togs Sikforsens station i Piteå, Norrbotten i

drift. Senare kom Porjus kraftstation i Luleälven – och blev därmed den största i norr.

Industrin behövde elkraft och därför ökades elproduktionen. Ljus på gator och byvägar, och varmare bostäder, blev en trevlig bieffekt med tiden – men det var inte det som prioriterades högst. Förr var upplysta miljöer ett tecken på fest och rikedom. I H. C. Andersens saga ”Flickan med svavelstickorna” hade det fattiga barnet en drömsyn: ett dukat bord med mat – i ett rum som strålade av ljus en mörk vinterkväll.

Under första hälften av 1900-talet slösades det inte med belysning i bostäder och ladugårdar. Det berättar Carl-Oskar, född 1915. Han är son till en kraftverksarbetare och växte upp nära kraftstationen. Som barn slog han sig en gång illa i huvudet när han åkte kälke. Barnmorskan i byn Krångfors var den närmaste sjukvårdskunniga personen. ”Hon var bra på barn, både på att hjälpa dom till världen, och på att lappa ihop dom när dom hade slagit sig”. Nu sa hon åt pappan att sätta pojken på släden och åka de tre milen till lasarettet i Skellefteå. När släden började närma sig staden, så möttes pojken av det starka ljuset från stadens hus. Det var en tröst i den bedrövliga situation han var i just då, denna vinter på 1920-talet. Då tänkte han: ”Ljuset kommer från min by, Finnforsfallet!” Han fick stanna en vecka på Skellefteå lasarett, och repade sig bra. Som vuxen kom han att arbeta på samma kraftstation som hans far hade gjort.

Tekniska förändringar påverkar vår vardag, både socialt och kulturellt. När bostäder och offentliga miljöer blev mer upplysta blev vi mindre beroende av naturens ljus och mörker, dygnsrytm och årstider. Med industrialismen kom nya arbetsmiljöer. Det startades diskussioner om hur arbetsolyckorna skulle minska. ”Om elektriska anläggningars farlighet härskar ännu en betänklig oklarhet”, skrev elektrikerna i sin facktidning *Elektrikern* 1910. De olyckor, som skedde i samband med elarbete, blev en smärtsam påminnelse om att människan inte har full kontroll över naturkrafterna.

Simon Bergqvist var en älskad kamrat, make och pappa, som omkom i en arbetsolycka i Finnforsens kraftstation 1949. Hans

AXEL ALBIN LEFFLER?

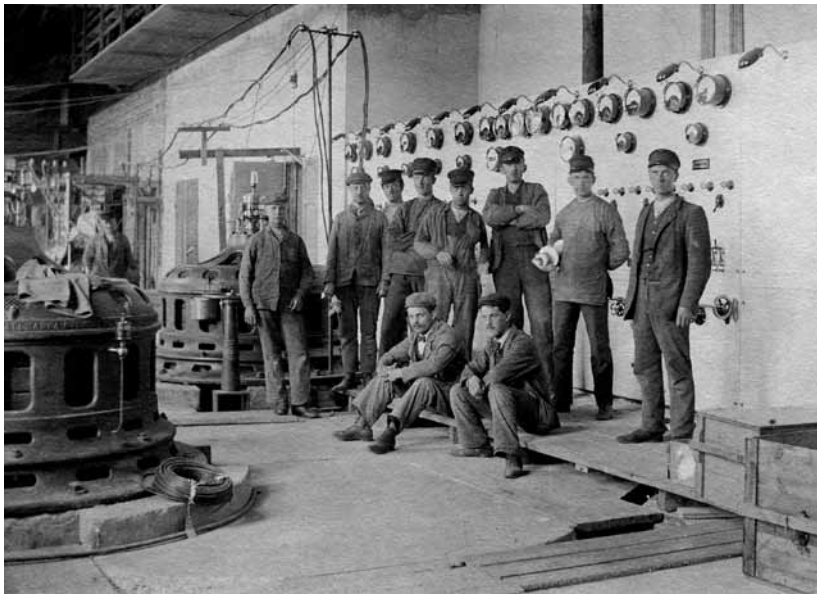

Interiör från en kraftstation någon gång 1898–1909. Det är troligen Hissmofors i Jämtland, där det fanns både trämassefabrik och kraftstation. Därifrån kom de första maskinisterna till Finnforsfallet.

OKÄND FOTOGRAF

Maskinisten Simon Bergqvist med dottern Margaretha 1945.

yngsta dotter Margaretha var sex år då. Maskinisten Östen Johansson minns:

Vi skulle byta en transformator. Det skulle göras på en söndag, när det var lågdrift. Vi hade bytt transformatorn, allt var klart. Vi gick ut för att slå på strömmen igen. Då hade Simon hunnit bli röksugen, han klämde på fickorna utanpå kläderna, men hittade inte sin pipa. Den låg på transformatorn. Han gick dit och tog den. Vi skrek att strömmen redan var påslagen. Det var för sent. Han hade redan lagt handen på, det small till, och så sjönk han ihop.

Astrid, som var förlovad med en av Simons söner, minns hur de förtvivlat försökte få liv i svärfar. De skakade honom i en så kallad ”vagga.” Sedan kördes han till Skellefteå lasarett. Det fanns inget att göra, han hade avlidit.

Vems ansvar var säkerheten? Kraftverkschefens, ingenjörens eller statens? År 1902 bildades en myndighet som skulle övervaka elektriska starkströmsanläggningar; Statens elektriska inspektion. Ingenjörerna i Svenska teknologföreningen engagerade sig tidigt, och producerade skyltar och cirkulär som visade hur man skulle göra om en person blev medvetslös efter en elstöt. I äldre skrifter rekommenderades att hälla kallt vatten över personen, frottera, göra konstgjord andning – eller slå personen hårt mellan skulderbladen. Kanske kunde man någon gång ”skaka liv” i en medvetslös person? En ”vagga” fanns på kraftstationerna längst Skellefteälven på 1950-talet. Det var en slags ”träbår”, som den skadade placerades i. Sedan sattes den i kraftig gungning. Metoden byggde på den folkmedicinska föreställningen att man kan bota chock med chock. Göran Wahlberg, som var anställd av kraftverket från 1948, minns att man tränade detta på kurser i arbetarskydd. Som fackligt ombud i elektrikerförbundet fick Göran demonstrera, han brukade bli rejält yr i huvudet efter ett varv i ”vaggan”. Han är tveksam till om den någonsin var till nytta i verkligheten.

Inte bara el var en fara i arbetet kring en kraftstation. En annan riskfylld uppgift var att rensa kraftstationens gallergrindar vid vattenintaget. Det gällde att passa sig så att

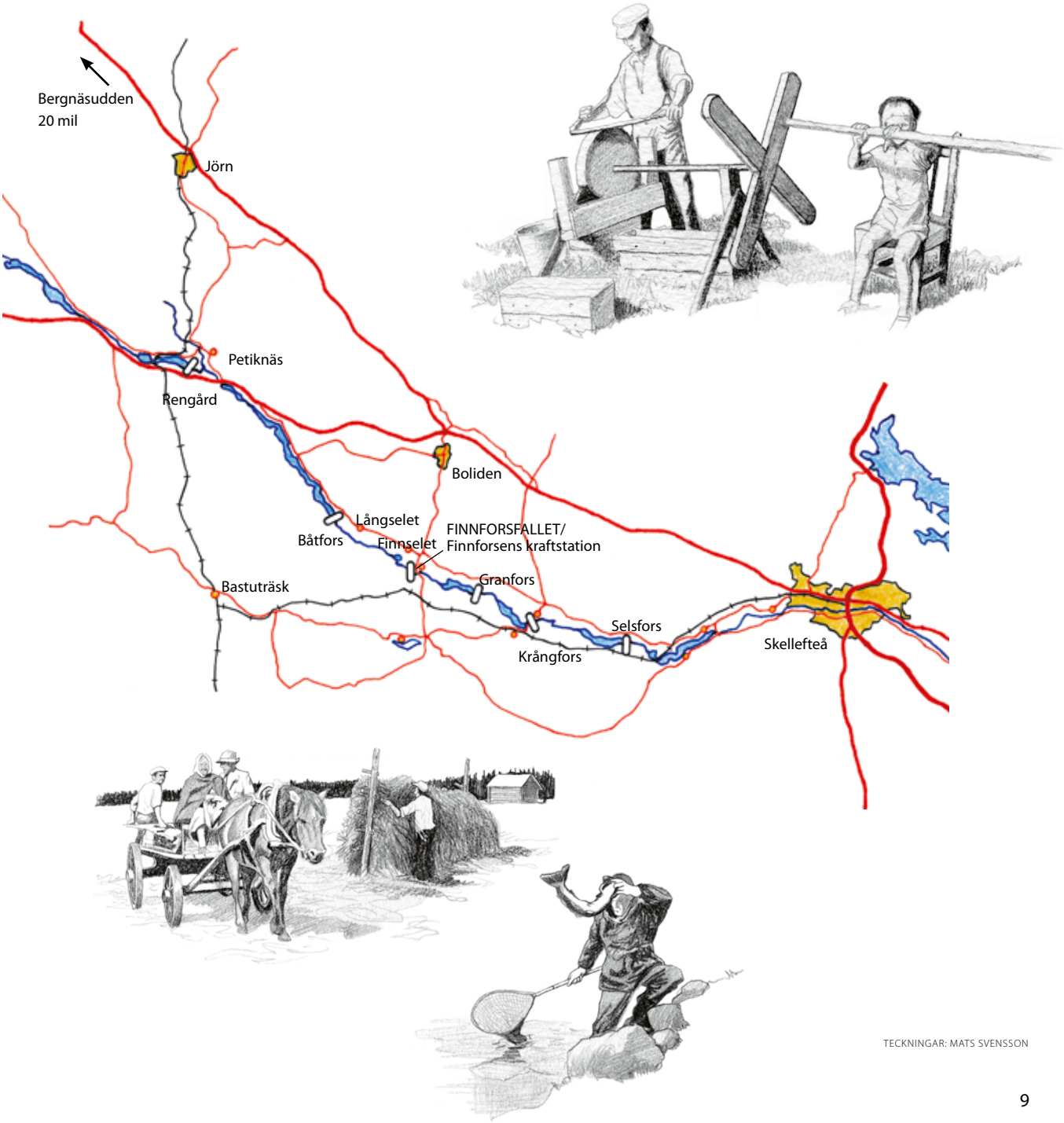

TECKNINGAR: MATS SVENSSON

LILLY GUSTAVSSON

Finnforsens kraftstation 1915. Det fasta arbetslaget bestod av maskinisterna, reparatören och dammvakten. Stående från vänster Ludvig Andersson, Ivar Bergman, Nils Hedman, Gustav Johnsson, Marino Falk, Karl-Viktor Söderström samt dammvakten Karl Fällman. Sittande från vänster: Isak Ruben Bergman, Hilding Eklund och Gustav Eriksson.

man inte drogs ned i vattnet, när man sköt iväg timmer med klumpiga redskap. En annan yrkesgrupp som balanserade på en knivsegg var linjemontörerna, som klättrade i höga stolpar. Hjälm och livlina blev inte vanligt förrän i slutet på 1950-talet. Bland linjemontörerna själva fanns också ett visst motstånd, en del tyckte det var fegt att ha livlina.

Bofasta bönder och rörliga industriarbetare

I Skellefteälven byggdes vattenkraften ut från 1906 och till på mitten av 1960-talet.

Till Finnforsfallet kom människor som var vana att bryta upp. Efter några år på ett ställe flyttade man ofta vidare. De cirka hundra invånarna i Finnforsfallet skapade en egen kultur, som samverkade med bygden runtomkring. Sammanlagt berördes drygt tusen personer av samhället kring kraftstationen.

I den äldre bondekulturen var seden att vara bofast och bruka den jord man ärvt. Den gård, som föräldrar eller svärföräldrar hade byggt upp, skulle vårdas och utvecklas. Med industrisamhället kom en mer rörlig

kultur, med familjer som flyttade runt. Ett sågverk eller ett elektricitetsverk var en uppdragsgivare, rätt och slätt. Den anställde kunde säga upp sig och flytta, och ta ett jobb på annan ort. En man som var inskolad i ett specifikt arbete, som maskinist, hade förstås större frihet att välja än en diversearbetare. Det hände även att ett kraftverksföretag förflyttade män mellan sina olika kraftstationer.

Finnforsfallet blev ”samhället” dit folk från byarna drogs. Det som började som en byggplats, med en grupp anläggningsarbetare, blev en liten centralort för kommunikation och socialt liv. Här fanns järnväg, bussförbindelser, taxirörelse, skola, bibliotek, snickeri, smedja, sågverk, affär, bagerier, caféer, bönhusmöten samt idrotts- och ungdomsverksamhet.

Många som arbetade i kraftstationen, i småföretag och i skolan, var inflyttade. Jämsides levde bondefamiljer med djupa rötter i byar, där ingen hade flyttat på länge. Vattenkraftsfamiljerna fick flytta desto mer. Valdemar, född 1935, flyttade under sin barndom fram och tillbaka mellan kraftstationerna i Finnforsfallet och Bjurfors i Umeälven. Hans pappa hade ett vintersäsongsjobb och ett annat jobb på sommaren. Det innebar att Valdemar fick flytta mellan två olika skolor. Andra barn hade föräldrar som var anläggningsarbetare eller ingenjörer, som bodde där i perioder. De bodde i baracker, av varierande kvalitet, längst älven. Här fanns hela kvarter av tillfälligt byggda hus, ända fram till mitten av 1960-talet.

Konsten att driva ett vattenkraftverk

Vad är en vacker, vild brusande fors värd? Det var en fråga som många bönder aldrig hade funderat över. När staden ville producera el i större skala, så blev fallrättigheterna plötsligt värda pengar. Markägarna sålde, Skellefteå stad köpte. Alla små, privatbyggda kraftstationer, lades ned och staden byggde nya – som anslöts till Finnforsens kraftstation. I mitten av 1960-talet var den största ruschen kring kraftstationen i Finnforsfallet över. Skellefteå stads elektricitetsverk var i stadens ägo – och är ett kommunalägt bolag än i dag.

TORFRID MARKLUND

Timmerbommar byggdes för att skydda kraftverket från timret och vica versa. Frans Albin Lundgren, Gösta Marklund och Torfrid Marklund lagar en bom. Foto i slutet av 1940-talet.

TORFRID MARKLUND

Maskinist Östen Johansson på ”hyllan”, vid pulpeten i gamla kraftstationen, foto omkring 1950.

Bygget av Finnforsens kraftstation, inklusive utbyggnaden 1912, med alla utgifter och löner, var en affär på drygt två och en halv miljoner kronor under sju år. Med dagens mått mätt var det en gigantisk investering. Processen förändrade naturmiljön, men skapade också arbetstillfällen och satte folk i rörelse.

Sättet att driva en kraftstation har förändrats många gånger under en hundraårig epok. Nyckelord för de första decennierna i Finnforsfallet var erfarenhet, hantverk, mångsidig kunskap och fysisk närvaro. Det var mångsysseleri och helhetssyn som gällde. De yngre lärde av sina äldre läromästare. I kraftstationens egen verkstad tillverkades det mesta – maskindelar, gjutna lager, lamphållare och specialverktyg.

Den första kraftstationen måste övervakas av mänskliga händer och ögon – dag som natt. I en dagbok fördes noggranna anteckningar om allt: fallhöjd, temperatur, väderlek.

Elektricitetsverkets chef, Hjalmar Ahrmfeldt, skrev rapport för det första verksamhetsåret 1908–09. Det fanns åtta fasta personer i tjänst – sju maskinister och en dammvakt. Utöver detta fanns en styrka på ”upp till femton man”. Arbetslaget varierade beroende på årstid och behov. Issörja på vintern, och flottningen på sommaren, krävde extra passning och rensning.

Här fanns chans till tillfälliga jobb. För de som levde på småbruk och skogsbruk var det mycket värt med en kompletterande inkomst i reda pengar. En ung man sägs modigt ha sökt jobb med orden: ”Jig behöv bara ha fem kroon i måna´n, jig ha lov få palten hemma”. August cyklade på 1930-talet fyra och en halv mil till Finnforsfallet, varje måndag morgon, och sov över hela veckan. Lördag eftermiddag cyklade han hem, för att i svinottan nästa måndag cykla iväg igen. Det fanns extraarbete även för ungdomar. På vintern fick tonårspojkar vara med och hacka is från kraftstationens gallergrindar vid dammen. ”De hade långa krattor, som man värmde över en eld. Jag fick vakta elden”, berättar en man född på 1920-talet.

Basförsörjningen i bygden var jordbruk, fiske och skogsbruk. Till skogsbruket hörde att forsla timret på vattnet. Flottningen pågick ända fram till 1970 i Skellefteälven. Flottarna och kraftverksarbetarna skötte sina jobb, sida vid sida. Det uppstod problem ibland eftersom de jobbade i samma vatten. En maskinist minns: ”Ibland, det blev stopp. Man fick öppna på luckorna, och släppa ut timret”. Ibland så krossades timret vid denna procedur. ”Det vart bara tändstickor av det – det var ett skådespel”, berättar en gammal maskinist.

I juni 1947 skrev en maskinist i loggboken: ”Timmer har packat ihop sig i Dammet i natt, flottare och hemmagubbar håller på med upprensning, cirka 15 man jobbar.” Ibland fick maskinisterna och deras familjer gå upp mitt i natten och hjälpa dammvakten att rensa vattenintaget från timmer. Vad maskinisterna tyckte om flottarna syns i en anteckning från sommaren 1950: ”I dag far flottarna förbi här, far åt h-e!”. Flottarna var säkert lika irriterade. Man byggde timmerbommar för att skydda kraftverket från timret och timret från kraftverket.

Nära kraftstationen finns en timmervälta – en hög, brant backe där timmer rullades ned i älven. Den fina slänten ovanför ”vältan”, med utsikt över älven, blev en samlingsplats. Där hade man fester och samlingar. ”Montörer som vi kände drog elektriska ledningar upp på vältan – så att vi kunde koka kaffe där”, berättar en kvinna. För den som är kamrat med elektriker är inget omöjligt.

Bönder, bönhus och nykterhet

Det område där kraftstationen byggdes var ödemark – men runtomkring fanns en bondebygd, om än glest befolkad. Den nya kraftstationen var omgiven av små, utspridda byar. Typiska äldre brukssamhällen fungerade ofta som isolat, där allt som behövdes för arbete, service och fritid fanns på samma plats. De anställda kunde leva hela sitt liv här som en samlad grupp. I detta fanns en gammal patriarkalisk tanke. Företagets chef skulle fader-

AXEL ALBIN LEFFLER

Glada grannar på hemmabyggd långkälke kring 1915! Från vänster Rudolf Andersson, Anna Söderström, Jenny Bergqvist, Tilda Bergqvist och Ivar Bergman.

ligt ta ansvar för sina anställda – förutsatt att de skötte sina arbeten. Det fanns också en rationell tanke. Om vardagens behov är väl tillgodosedda, även för arbetarnas familjer, så stannar arbetarna kvar. Med trogna och erfarna anställda fungerar ett företag mer effektivt. Det fanns också senare anläggarsamhällen som konstruerades och försvann när behovet av samhället var borta. Kilforsen byggdes kring ett kraftverksbygge vid Ångermanälven i slutet av 1940-talet. De cirka 1 000 anställda fick ett komplett samhälle med skolor, sjukstuga, affärer, biograf och Folkets Hus. Kraftverket där var klart 1954, sedan avfolkades samhället under 1960-talet. I dag är det helt borta – det som var kultur är återigen natur.

Finnforsfallet var däremot ett mindre anläggarsamhälle, som placerades mitt i bonde-

kulturen, och samverkade med den. De som arbetade på kraftstationen var anställda av Skellefteå stad. Staden byggde bostäder åt den första personalen, med små ladugårdar för odling och självhushåll, samt gemensam tvättstuga med badkar. Matvaror fick köpas från gårdarna runtomkring. På 1930-talet blev det riktig fart på byns lanthandel, och då försvann behovet av självhushåll bland kraftverksfolket. Kraftverkets ägare, Skellefteå stad, satsade stort på ett bibliotek 1920. Anställda vid kraftstationen fick låna böcker gratis, andra fick betala en liten årsavgift. Staden såg även till att föreläsare gästade Finnforsfallet då och då.

I övrigt fick man roa sig själv med jakt och fiske, sport och musik.

De som arbetade på Finnforsens kraftstation fick bo lite avsides – men de fick kanske också en viss frihet? Kraftverkets huvudkontor låg i Skellefteå. Personalen i Finnforsen hade stort ansvar, men kunde arbeta självständigt. ”Finnforsarna gör som dom vill”, blev ett talesätt vid huvudkontoret.

NILS DEGERMAN

Finnforsfallet juli 1934. Daniel Hedlund framför den gamla dammbron.

AXEL ALBIN LEFFLER

Utklädda musikanter på 1910-talet. Tredje från vänster – med fiol – är kraftverksmaskinisten Ivar Bergman. Kvinnan med stav Inga Alexandra Eklund.

När guld hittades i trakten var det en stor händelse. År 1925 etablerade sig Gruvbolaget Boliden AB, en mil från Finnforsfallet. Gruvföretaget byggde upp ett större samhälle än elektricitetsverket. I Boliden bodde som mest 2 000 personer.

En missionsförening startades redan 1905. Då samlades folk i hemmen i olika byar och gårdar för bönemöten. År 1912 etablerade sig nykterhetsrörelsen, som fick ett starkt fäste här. Nykterhetsrörelsen och väckelserörelsen stod för barnverksamhet, filmvisningar och läger. Ännu på 1940-talet och 1950-talet samlade Missionsföreningen och nykterhetsrörelsens Blå Bandsförening stora grupper av barn och ungdomar i olika föreningar – Hoppets Här, Solglimtarna, Juniorerna och De ungas förbund.

TORFRID MARKLUND

”Om Finnforsfallet vi nu ska sjunga, nånting om gamla, nånting om unga …”, lokalrevy på 1950-talet. Dan Boman med gitarr, Pelle Bergqvist, Karl-Olov Bergqvist, Nisse Bergqvist, Henning Andersson samt Helge Karlsson med dragspel.

Josef Stenlund, född 1915, var predikant och en populär ungdomsledare. Han höll ovanligt korta predikningar, bara 10–15 minuter. Ungdomarna brukade säga ”Härligt, idag är det Josef som predikar!” Till bygdens kultur hör också ett rikt arv av skrönor och spökhistorier. Josef var en riktig berättare. Han skrev en bok om ”Finnforsrövarna”, som bygger på en känd skröna från 1500-talet. Det berättas att ett gäng rövare tillfångatog en vallflicka, och höll henne fången i en grotta, tills de slutligen blev avslöjade. Flickan kunde räddas och rövarna dömas till döden. Men rövarhövdingen besatt magiska krafter, och stod emot alla avrättningsförsök. Till slut lade han sig själv i en grav och avgjorde sitt öde. Grottan, där rövarna sägs ha bott, finns kvar, men har sjunkit ihop till ett litet hål i marken.

OKÄND FOTOGRAF

Barn och ungdomar på juniorläger i Långviken söder om Skellefteå sommaren 1953.

Maskinist Gustav, född 1880, kunde gå raklång in i grottan i sin barndom – och han var lång! Stenen, där den tillfångatagna vallflickan sägs ha tvingats dansa för rövarna, finns kvar. Det sägs att stenen är förbannad – och därför kan ingen mossa växa på den än i dag.

Kraftverksbyggarna vid det första bygget hittade en dag gamla skelettdelar i älven. Hur länge dessa legat där vet ingen. De trodde att det var en rest efter ett av rövarnas offer från förr. För att hedra den människa, som en gång hade kastats i älven, tog de upp ben-

OKÄND FOTOGRAF

På sjön Bruträsket, 1940-tal. Josef Stenlund var en berättare och ungdomsledare som senare blev predikant. Här i en farkost som drevs med handvevade skovlar.

bitarna och grävde ned dem. Anläggningsarbetarna plockade upp en stor sten ur älven, och lade över ”graven”, och så en krans av små stenar runtomkring. Denna gamla minnesplats finns vid nedfarten till gamla kraftstationen.

Både vattenkraftens utbyggnad och Bolidens gruvbolag, som kom senare, betydde mycket för utvecklingen. Bygden förändrades, det blev fart på industrialiseringen, och många mindre lokala företag blomstrade. Äldre bönder kunde ändå se med misstänksamhet både

på kraftverkssamhället och gruvsamhället. Dessa samhällen var ju något ”som dom hade byggt upp”. Jordbruksbygden, med kända gårdar och släktkedjor, var det ”riktiga”.

Inte ens på forntiden hade Finnforsfallet varit helt öde. På 1950-talet, då det nya kraftverket byggdes, undersöktes Lillfallsudden vid dammen av Riksantikvarieämbetet. Rester av forntida redskap grävdes fram. Fynden tyder på att en fångstplats fanns här under senare delen av stenåldern för kanske 4 000 år sedan.

Gemenskap och gränser

I Finnforsfallet levde familjer med olika bakgrund. Kvinnorna tvättade i älven, skötte småbruk, hushåll och barn, sydde och bakade. Här var det stillsamt och lugnt om söndagarna, med bön i skolhuset som enda aktivitet. Här åktes det skidor. Här spelades lokalrevy. Här spelades piano, gitarr och fiol. Goda grannar är alltid goda grannar. Vänskapsband knöts över gränserna, men Finnforsfallet var ett samhälle med tydliga grupper och gränser. En hierarki fanns – både inom kraftstationen och i hela samhället.

De statliga och kommunala myndigheterna tog förr sin förebild från den militära organisationen. Detta system tillämpades även i kraftverksmiljön. Personalen var uppdelad i en strikt hierarki, som en armé med olika grader. Ofta markerades tjänstegraden med uniform, mössa och rock. Mössan eller rocken kunde mannen även bära utanför arbetsplatsen. Hans yrkesstatus följde med även på fritiden. Titlarna var viktiga. Här fanns ingenjörer, maskinister, linjemästare, montörer, arbetare, diversearbetare och dagsverkare.

I kraftverkets och stadens bokföring syns hur samhället var skiktat. Ingenjörer, verkmästare, maskinister och dammvakter hade en fast och avtalad lön. Vad en diversearbetare kunde få ihop för arvode på en månad är svårt att veta, deras lön räknades i klump, som ”extra vakthållning kring dammen en månad”. Timlön för tillfälliga jobb kunde variera. Jenny fick år 1914 kvittera ut tio kronor för att hon hade skött ”städning och eldning af 2 st kontorsrum under en månad”. Karl fick 1915 kvittera ut 4 kronor och 75 öre för ”diverse körning”. År 1914 hade Gunnar arbetat 87 timmar för kraftverket, á 35 öre i timmen, och fick ut 30 kronor och 45 öre. Frans hade arbetat med maskinreparation i 75 timmar och fick 26 kronor och 25 öre. Förste maskinisten, som 1910 kunde ha upp till 150 kronor i månaden, var högavlönad. Han låg lönemässigt i linje med högre tjänstemän i stadens tjänst, såsom stadsläkaren. Å andra sidan kanske han hade fler arbetstimmar. I maskinistens lön ingick förmåner som fri bostad och fri telefon. Maskinistfamiljerna i kraftverkets personalbostäder blev en krets för sig i det lilla samhället.

Maskinisten blev något av elkraftens kung. Han kunde lätt bli lite kaxig. En man, född på 1930-talet, minns från sin barndom: ”Ja, det gick ju inte att nämna dem bara med deras efternamn inte. Dom var Maskinist, och det var med stort M!” Med det perspektiv vi har i dag kan vi förstå detta. Elektriciteten var något av det moderna samhällets spjut-

AXEL ALBIN LEFFLER

Välskräddade kappor och hattar på Jenny Lundgren, gift Bergqvist och Inga ”Sandra” Eklund. Hon var hushållerska hos kraftverkschefen Ahrmfeldts i Skellefteå, senare gifte hon sig med maskinist Eklund och flyttade till Finnforsfallet. Foto 1910-talet.

spets, i den låg drömmen om framtiden. Elkraften var mäktig och farlig, det var ingenting som vanligt folk hanterade. År 1909 skriver Eklund och Viklund, de två maskinisterna i toppen, till styrelsen för Skellefteå stads elektricitetsverk att de ”vördsamt anhåller” om att få sin ingångslön, 100 kronor i månaden, höjd med 20 kronor per månad. Som skäl angav de ”stations afsides läge”, som gjorde att levnadskostnaderna blev högre, samt att huvudansvaret för en stor kraftstation vilade på några få män. De blev snabbt nyckelpersoner som kraftstationen inte kunde avvara.

Vem fick jobb som kraftverksmaskinist? Den som hade erfarenhet från ett att de tidigaste elverken i landet hade bästa chansen till snabb karriär. Även en erfarenhet som maskinist på sågverk eller en båt kunde ge en chans till det eftertraktade arbetet. Män som var förtrogna med ångmaskiner, turbiner och aggregat kunde få fast jobb på kraftstation.

OKÄND FOTOGRAF

Vinterpromenad med spark kring 1950. Maskinistfruarna Ada Karlsson med barnen Mats och Monika och Elsa Sundqvist med sonen Owe.

Maskinisterna kom utifrån, de första från Jämtland. På 1910-talet var de alla något av pionjärer i ett nytt yrke, men de blev snart specialister. De hade sinsemellan olika grader och lön. Det var förste maskinisten och andre maskinisten. Förste maskinisten, som stod på övervåningen i kraftstationen och vred och rattade på instrumenten, var ett snäpp högre än den som stod på nedre plan i kraftverket och smorde aggregaten. Övermaskinisten hade ett långt talrör, som löpte ned till undre våningen, där han kunde ropa ut sina order. Mannen på nedre botten fick lägga örat till röret och lyssna. I början var maskinisten ensam under långa pass. Han fick inte ens sätta sig ned. På 1920-talet inköptes en pall – utan ryggstöd – för att han inte skulle somna. Att stå ensam med ansvar för ett stort elkraft-

verk, kunde vara pressande. När en maskin krånglade så gällde det att tänka klart och snabbt – för att inte orsaka stopp i hela bygdens industri. Det var ofta kyligt i lokalen. Särskilt när är kraftstationen hade stått stilla under en helg, då industrin tog paus. Där finns en stor järnkamin, som eldades med ved. Elkraften nyttjades till ”viktigare” saker än att värma maskinisternas och arbetarnas frusna fingrar.

Göran Marklund, född 1919, före detta maskinist, har minnen från 1930- och 1940-talen. Han berättar att många inte orkade med skiftjobbet i längden. Det var bra betalt, men det gällde att tåla stress. ”Mat fick man sleva i sig när man inte hade något annat för sig.”

Längst ned på listan, men ändå bland de 7–8 fast avlönade personerna i toppen, fanns dammvakten. Carl-Oskar, född 1915, beskrev den förste dammvakten Karl Fällman som en sträng och myndig person, men respekterad och omtyckt. Han var något av samhälles ordningsman, och han kunde kalla ihop folk mitt i natten för att ta bort timmer som orsakat stopp i kraftverket. Han såg också till att de andra maskinisternas barn hölls i arbete. ”Det dög inte att maska när man krattade gräsmattan”, minns Carl-Oskar.

Med kraftstationen kom också frispråkiga människor som var vana att dansa, spela kort och ta sig ett glas på fritiden. En del inflyttare hade politiska sympatier till vänster. Detta bröt av mot det gamla. Bönder som var förankrade i väckelserörelsen och nykterhetsrörelsen upplevde dem som ett störande inslag. Kulturkrockar förekom även mellan anläggningsarbetarna och maskinisterna. Svea, född 1906, var dotter till maskinist Bergman. Hon ville gå ut en ledig eftermiddag och se sig omkring, kanske hälsa lite på någon av alla de unga män som jobbade runtomkring. Men hennes mamma sa nej. ”Vad ska jag göra då?”, sa Svea uppgivet. ”Ta dig en bit lärft, rita upp ett mönster, och sy dig något trevligt!”, blev svaret.

Mellan bönder och industriarbetare fanns också en skiljelinje. Den som hade lön i pengar var i en annan situation än den som levde mest på självhushåll. ”En maskinist på kraftstationen var allt finare än en vanlig liten bonde”, minns en kvinna som växte upp i en bondby. Hon gick i skolan i Finnforsfallet, men identifierade sig inte med ”samhället”. Livet där var inte hennes. ”Kraftstationen var inget väsentligt i mitt liv”, säger hon. Livet för hennes familj handlade om att skaffa fram mat och kläder, resor var inte att tänka på.

När det kom till kärlek och giftermål sökte de infödda ungdomarna ofta kärleken i sin hemby. De inflyttade hade närmare till varandra. På omslagsbilden syns Marta, dotter till maskinisten Simon Bergqvist, och Gunnar, son till handlaren John Sundvall. De leker föräldrar med Martas lilla sladdsyster Margaretha, född 1942, som sitter i en sparklåda. Det ser ut att vara vårvinter, paret är lätt klädda, solen skiner på snön. Gunnar och Marta blev senare ett par på riktigt och gifte sig 1950.

De gamla maskinisterna var medvetna om sin ställning – men visste också sin plats i hie-

Maskinist Kalle Sundqvist arbetade i Finnforsens kraftstation från 1948. Här med frun Elsa på trappan till sin maskinistbostad. Kalle var en av åtta bröder. Sju av dem arbetade någon period åt kraftverket liksom deras far hade gjort.

OKÄND FOTOGRAF

rarkin. När 1950-tal gick över i 1960-tal, och den gamla kraftstationens epok var över, arbetade maskinisten Ture sitt första skift. Det var 1961. Då kom den pensionerade maskinisten Gustav Eriksson, stannade utanför glasdörren, och knackade. ”Får man stiga in?”, frågade veteranen. Eriksson hade varit andre maskinist. Man klev inte in till förste maskinisten hur som helst. Man skulle hövligt fråga om man fick gå över gränsen. Den regeln hade gamle Gustav inte glömt.

Vid den här tiden förändrades också synen på arbete. Alla som skulle tjänstgöra på kraftstationen fick göra praktik först. Maskinisten instruerade en ung praktikant hur han skulle utföra städning. Det ingick i jobbets rutiner – och var viktigt för att stationen skulle fungera säkert. Den unge praktikanten såg oförstående ut. Han tittade på maskinisten och sa ”Du! Om två år är jag ingenjör.” Därmed var diskussionen avslutad. Maskinisten visste hur kraftstationen sköttes. Han lärde ut sitt hantverk så som han hade blivit lärd. Praktikanten siktade på en titel. Han var på väg uppåt i hierarkin. En ny tid var inne. Utbildning och specialkunskaper började konkurrera med erfarenhet och praktiskt kunskap.

Ännu på tidigt 1960-tal bestod det lilla samhället av en rad små, tydliga grupper. Det var kraftstationens personal, småföretagarna och skollärarna. Det var de anställda från Skånska cement, som bodde i baracker vid älven från 1950-talet till mitten av 1960-talet. När de hade byggt färdigt den nya kraftstationen 1956 så blev Finnforsfallet ”skåningarnas” bas för byggen av andra mindre kraftstationer.

En inflyttare som kom 1961 berättar:

– Här fanns ”kraftverks”, ”snickars”, ”lärars” och ”skåningarna”. Och så ingenjören i sin villa. Det var ingen gammaldags byagemenskap. Det var liksom mer likt ”stadsliv”.

Med ena foten i bondesamhället …

På de större orterna i södra Sverige uppstod snart en tydlig gräns mellan stad och land, bondebygd och industrisamhälle. I norra delen av landet levde dessa två kulturer sida vid sida, länge. På ett foto från cirka 1917 syns en höslåtter på en gård i byn Södra Grundfors. Fotot sägs vara taget av Axel Leffler, maskinist på Finnfors kraftstation. På fotot syns Karl-Johan Bergkvist – kraftverksarbetare och bonde. Gården tillhörde hans svärfar Tobias. Karl-Johan arbetar här med slåttern, med sin fru Tilda och sina svärföräldrar. Den lilla flickan i ljus klänning är Karl-Johans och Tildas dotter Gurli, född 1915. Karl-Johan står bokstavligen med ena foten i bondesamhället och den andra i industrisamhället. På bilden lastar han hö, men han arbetade även på kraftstationen, han var med och byggde den. Genom sin släkt är han förankrad i bygden.

Under hässjan ligger en man utsträckt på marken, klädd i uniform med mörk jacka och skärmmössa. De andra på bilden arbetar, men han poserar och ler mot kameran. Det uppges vara Ivar Antonius Bergman, född 1889, maskinist. Leffler tog sig friheten att skoja lite, genom att placera in en maskinist i bilden.

Slåtter på Tobias Lundgrens gård i Södra Grundfors omkring 1917.
KJ Bergqvist och hans hustru Tilda med hustruns föräldrar Lundgrens.
I vit klänning dottern till KJ och Tilda, Gurli född 1915. Under hässjan
i mörk kostym ligger Ivar Bergman, maskinist.

AXEL ALBIN LEFFLER

AXEL ALBIN LEFFLER

”Finnsel-Gabriel” med sonen Alfred vid en kolmila. En annan av Gabriels söner var kraftverksmaskinisten Gustav Eriksson. Gustav var en hejare på att berätta, och en del av historierna, som lever än i dag, kom från fadern Gabriel.

Där ligger han, en industriarbetare mitt i jordbrukssamhället. Som en bro mellan bondebygd och industrisamhälle. Han finns på kraftverkets lönelista för fast anställda 1912, och hade ”fri bostad, två rum och kök, med ved och ljus”.

Hur var det att både arbeta och bo i kraftstationens närhet? Jag valde att utgå ifrån fem män, som arbetade på kraftstationen mellan 1910-talet och 1950-talet. Tre av dessa var också med och byggde den första kraftstationen. Glimtar och livshistorier från olika tider ger en bild av samhället.

Några kraftverksfamiljer 1908–50

Axel Leffler, maskinist med kamera

Maskinisten var som sagt en person med status i det äldre kraftverkssamhället. En dotter till en kraftverksmaskinist uttryckte det så här: ”pappa var kung”. Axel Albin Leffler kanske var kung på flera sätt. Han kunde också hantera en kamera. Det finns ett hundratal bevarade foton efter Leffler, tagna på 1910-talet i Finnforsfallet och byarna runtomkring. Det är både porträtt och bilder av nöjen, lek och fritid. Kanske var det beställningsarbeten, ett extrajobb vid sidan av – eller en hobby som han bekostade själv? Säkert är att många lockades till hans kamera, både barn och vuxna. Vem var han, kraftverksmaskinisten som älskade att stå bakom kameran?

FRANKE, SKELLEFTEÅ

Leffler med dottern Solgerd, född 1909. Datum: 4 augusti 1916 i Skellefteå.

ATELJÉFOTO, TRONDHEIM, NORGE

Axel Albin Leffler var född i Småland, flyttade till Jämtland, och blev kraftverksmaskinist i Finnforsfallet 1909–1917. Här med hustrun Anna i Norge, troligen från deras bröllopsresa 1908.

Leffler föddes 1874, i Småland, som ett av tio syskon. Pappan var hemmansägaren Johan Johannesson och mamman hette Justina. Pappa Johan tog senare namnet Leffler åt sina barn. I Hissmofors i Jämtland fanns jobb som lockade unga män. Där startade en vattenkraftstation redan 1894. Samma företag star-

AXEL ALBIN LEFFLER

Leende kvinna och tre finklädda barn – en maskinistfamilj? Över hundra bilder i form av glasnegativ, hittades i den gamla kraftstationen när den skulle göras till museum. Kraftverksmaskinist Leffler sägs ha tagit bilderna 1909–1917.

tade massatillverkning 1899. Axels äldre bror Karl flyttade dit 1897. Ett år senare flyttade Axel efter, och blev arbetare vid trämassefabriken. Redan 1900 flyttade Karl vidare till Norrbotten, för att arbeta inom träindustrin där. Så småningom skulle även lillebror Axel flytta vidare norrut, men han stannade i Jämtland i nio år till.

På Hissmofors var det inte bara jobb som lockade. Där fanns en jämtländska, Anna Lidner. Hon var ”mathållerska på Hissmofors”. Axel och hon fann varandra. I november 1905 födde hon en son. Enligt kyrkboken, så angav Axel Leffler sig själv som fader till barnet, med en ”egen personlig ansökan”. Han angav sig vara ”arbetare”. Pojken kallade de för Axel, efter pappan, men bröllopet fick vänta. Kanske ville Axel etablera sig i yrkeslivet först, göra karriär? Då sonen var nästan tre år, den 20 september 1908, var paret redo och de gifte sig. I april 1909 föddes en dotter, Solgerd. Axel var ”arbetare på Hissmofors”. Anna blev fru Leffler och hade inte längre någon tjänst utanför hemmet.

AXEL ALBIN LEFFLER

Leffler fotograferade folket i byarna i trakterna kring Finnforsfallet. 1910-tal.

Officiellt bodde familjen kvar i Jämtland 1910. Axel angav sig vara ”arbetare vid elektricitetsverk”. Då hade han redan smygstartat som kraftverksmaskinist i Finnforsfallet. Exakt vad Leffler hade haft för arbetsuppgifter i Hissmofors är inte känt – men helt klart hade han skaffat sig de meriter som räckte för att flytta vidare till Finnforsens kraftstation. Goda kontakter kan också ha varit till nytta. Maskinisterna Hilding Eklund och Jonas Viklund hade också kommit från Jämtland, redan 1908. Det är troligt att Leffler kände dem, och att de gav honom lite hjälp när han tog språnget.

”Mäster Eklund” måste ha varit en bra mentor. Redan som 20-åring var han maskinist. Troligen var han både på Östersunds och Hissmofors kraftstationer. Mellan 1908 och 1921 fanns han i Finnforsfallet. Sedan flyttade han till en kraftstation i Eskilstuna. Sista tjänsten gjorde han i Uppsala, också som stationsmästare.

Leffler kom ensam till Finnforsens kraftstation i december 1909. Han tycks ha fått

en flygande start – genom att vikariera för förste maskinisten. Från april 1910 finns en underskrift, som han gjorde åt maskinist Eklund, då denne inte var på plats. Troligen var det vikariatslönen som kvitterades ut. I januari månad 1911 kom Lefflers familj till Finnforsfallet. Leffler satt nu säkert i sadeln som betrodd maskinist. Hans snirkliga handstil syns på det stora pappersarket, som låg på pulpeten i kraftstationen. Han var en av de fyra högst avlönade maskinisterna vid kraftstationen i juni 1911. Familjen utökades med sönerna Folke samma år och Fred 1916.

Lefflers flyttade söderut igen 1917. De bosatte sig i Västernorrland, där Axel fick jobb på Ringdalens kraftstation i Alby kraftverksföretag. Det sägs att han besökte Finnforsfallet igen, och tog fler bilder, som han sedan skickade som vykort till sina gamla vänner i Västerbotten.

Axel Leffler avled 1930, endast 56 år, i en hjärtattack. I annonsen i *Sundsvalls Tidning* stod: ”Vår käre, gode Axel Leffler har idag lämnat oss för alltid. Barnen och Anna.” I det korta minnesordet nämns han som ”kraftverksmaskinist”. Där sägs inget om hans fotointresse. Hans änka Anna flyttade 1932 till Västerhångsta i samma län, och sökte sig sedan till Jämtland. Hon flyttade flera gånger. Hon uppges ha drivit café och även varit försäljare för damunderkläder. Som äldre sökte hon sig till Mattmar i Medelpad, där hon var född. Hon överlevde sin man med drygt 30 år, och avled 1964, 85 år gammal.

Axel Leffler hann under sitt korta liv bo i fyra län: Småland, Jämtland, Västerbotten och Västernorrland. Hans fyra barn bodde som vuxna i Jämtland. Sonen Folke var med och byggde Järvströmmens kraftverk i Jämtland, och arbetade som skiftgående elektriker där 1941–44. Han var även med och byggde en kraftstation i Mörsil, och var elektriker där 1945–49. Sonen Axel blev fabrikör, han ägde en snickerifabrik i Mörsil. Solgerd gifte sig med en snickare. Fred arbetade på massafabrik, och blev sedan jordbrukare.

Kanske var det maskinisttjänsten i Finnforsfallet som gav Leffler en chans att förverkliga drömmen om en egen kamera. Han tycks ha haft en passion för fotokonst. Från hans tid i Finnforsfallet finns många foton som han sägs ha tagit. Från hans övriga livstid har återfunnits ett enda foto, en interiör från en annan kraftstation. Troligen har han tagit det på Hissmofors i Jämtland, i början av 1900-talet.

När Axel Leffler dog 1930 så fanns ingen kamera i hans ägo. Hemmet var annars ganska välbärgat. Bokskåp, böcker, symaskin, serviser och matsilver fanns – men ingen fotoutrustning. Ingen fotosamling. Lämnade han fotograferandet bakom sig och sålde fotoutrustningen? Allt vi vet är att han lämnade ett hundratal negativ i form av glasplåtar efter sig i Finnforsfallet när han flyttade. I ett magasin på den gamla kraftstationen låg plåtarna länge dolda i en låda. Fyndet gjordes av bröderna Augustin och Carl-Oskar Söderström långt senare. De kopierade de gamla plåtarna, och fick se bilder från en avlägsen tid.

Karl-Viktor Söderström och tant Söderström

En av dem som hade fastnat på Lefflers plåtar var Carl-Oskars och Augustins far, Karl-Viktor Söderström. Han var född 1877, och kom från Melsliden i Norsjö i Västerbottens inland. När den första kraftstationen byggdes var han med. Han blev sedan anställd som reparatör där. Hustrun, Anna Albertina, var född 1885. De fick tre barn – Carl-Oskar, Augustin och Märta. Carl-Oskar och Augustin arbetade åt Skellefteå Kraftverk hela sitt yrkesliv. Märta reste runt, arbetade på olika ställen, bland annat Gustavsbergs porslinsfabrik.

Anna Söderström blev änka 1924, då maken avled av brusten blindtarm. Hon stod ensam med tre barn. Risken var att hon hade tvingats lämna sin bostad för marken tillhörde kraftverket. Hon hade tur, Karl-Viktor hade byggt huset själv. Det blev hennes egendom efter hans död, så hon fick bo kvar. Hon hittade även ett sätt att försörja sig och barnen. ”Tant Söderström” startade café och matservering. Caféet blev så framgångsrikt, att hon kunde ge andra kvinnor arbete. En av hennes anställda var Edith.

Edith fattade tycke för Söderströms son Carl-Oskar. De gifte sig och fick döttrarna Maud och Gunnel. Maud flyttade från Finnforsfallet som 18-åring, Gunnel som 22-åring. De kom att arbeta inom sjukvården och i tidningsbranschen. Carl-Oskar och Edith bodde kvar tills de blev pensionärer.

Carl-Oskar, född 1915, hade växt upp vid kraftstationen. Han gick i sin fars fotspår och arbetade där med olika sysslor som ung. Han utbildade sig inom elteknik via kurser på Hermods. I 20-årsåldern började han som dammvakt, och blev senare kraftstationsföreståndare. Den yngre brodern Augustin arbetade för kraftverket inne i Skellefteå, och skrev ofta i kraftverkets personaltidning *Elin*. Han gjorde redan 1952 ett pionjärnummer, som hette ”Lysmasken”. Som äldre syss-

AXEL ALBIN LEFFLER

Maskinhallen i Finnforsens kraftstation kring 1915. På golvet från vänster maskinist Gustav Eriksson och reparatör Karl-Viktor Söderström.

lade bröderna mycket med hembygdsforskning, och de var engagerade när den gamla kraftstationen skulle bli museum.

Carl-Oskar var en ”fixare” med skickliga händer i sin krafts dagar. Han har alltid gillat att arbeta med små, fina saker. Han kunde ännu svarva pyttesmå träföremål då han var i 80-årsåldern. Många berättar om hans handlag med elektriska ting. En granne berättar:

– En gång var han inne i Skellefteå, på busstationen. Där var ett ställverk och en transformator, det fungerade inte. Då gick Carl-Oskar fram och ”vred lite”, och fick igång det! Han gjorde på sitt sätt. Det var inte enligt regelboken, men det fungerade!

Carl-Oskar hade ett litet utrymme på kraftverket, där satt han och mixtrade med elektriska saker. Han tyckte om att experimentera. Han kunde ta en radio, och få den att gå igång med batterier, i en tid när detta fortfarande var ovanligt. En före detta kraftverksanställd berättar: ”När det var något fel, då gick vi till Carl-Oskar. Han stoppade sin pipa, långsamt, tog en paus, tänkte … och så kom han på hur vi skulle göra!” ”Carl-Oskar var den man ringde till, om det var något tjall med det elektriska”, säger en annan man.

Carl-Oskars döttrar, Gunnel, född 1937, och Maud, född 1936, minns också detta. ”Han kände ett ansvar”. ”Det var inte så många som bodde i Finnforsfallet. När dom satte sig på sina cyklar och åkte hem till Långsele, då fanns inte så många kvar. Folk i trakten sa: ’Vi ringer Carl-Oskar. Han kommer och hjälper oss.’ Han kunde inte säga nej. Mamma var irriterad ibland. Han kom

AXEL ALBIN LEFFLER

Anna Söderström, andra från vänster som drev café och matservering. Här med några andra kvinnor i Finnforsfallet, 1910-tal.

VALDEMAR FORSMAN

Kraftverkardöttrarna Gunnel och Maud Söderström tar realexamen i Boliden 1953. Deras pappa Carl-Oskar var kraftverkare från barndomen. Själva lämnade de Finnforsfallet i unga år. Mamma Edit skymtar i bakgrunden.

hem och vi hade ätit. Då ringde telefonen. Det var en bonde som hade strömlöst. Då gick pappa ut igen. Han tog inget betalt för det. Men det hände, när dom hade slaktat, att dom kom med en köttbit. Eller att han fick ett paket smör när dom hade kärnat. Men han tog inte betalt i pengar. Det var inte välgörenhet heller. Han tyckte det var naturligt att hjälpa till. Det är klart att det skulle lysa i lagårdarna och inne i husen!".

Eftersom Carl-Oskars far avled redan när han var barn fick Gunnel och Maud fick inte träffa sin farfar. Men farmor Anna lärde de känna. De gillade henne. Hon var en tydlig motståndare till nazismen. Efter kriget, i slutet av 1940-talet, kom Sven Hedin som gästande föreläsare. Han var upptäcktsresande och författare, men tyvärr även känd för sina nazistsympatier. Fru Söderström ogillade besöket. Andra var skeptiska men nyfikna, Hedin var ju en kändis i tiden. Ingen ville egentligen hälsa honom välkommen inför publik. Till sist fick en lärare ta på sig uppdraget, som representant för samhället.

”Min farmor var fantastisk, hon duckade inte för något” berättar Gunnel. ”Ja, och hon var barsk och bestämd”, säger Maud. ”Hon hade en säng, en gustaviansk säng, med mjuka dynor i, och där sjönk man ner, det var himmel”, minns Gunnel.

När samhället fick allmän telefonväxel så var det fru Söderström som knep jobbet. Hon hade växeln i sitt bostadshus. Barnbarnen Gunnel och Maud fick arbeta i där på sitt sommarlov. De tävlade om att säga ”Finnforsfallet” så snabbt som möjligt. Tungan snubblade, de kiknande av skratt. Till slut blev det för mycket för telefonkunderna. ”Vad säger du flicka!?” Flickorna fick dämpa sig så inte farmor hörde.

Fru Söderström tillhörde den generation som ansåg att barn ska hållas i arbete. En sommar fick barnbarnen plantera skog. Varje sommarlovsmorgon tutade en bil utanför, på farmors order. Då var det bara för de bägge systrarna att raskt följa med skogsarbetaren ut och jobba. Gunnel och Maud minns sin barndoms samhälle. De minns hur ”Fisk-Josef” kom med sin bil. Han sålde fisk från Skelleftehamn. På vintern åkte man skidor. Juniorföreningen var föreningen där ungdomarna kunde träffas. På jularna var det stora kalas, man gick runt i gårdarna och drack kaffe – och sedan blev det lekar.

En skakande händelse inträffade 1952, under bygget av nya kraftstationen, då systrarna var i yngre tonåren. ”Det glömmer jag aldrig!”, säger Gunnel. En sprängning gick snett. ”De hade laddat för mycket”, säger en som minns. Flera stora stenar flög in i Söderströms hus. Fru Söderström och hennes tre barnbarn fick slänga sig på golvet. ”Taket blev fullt av hål – som en schweizerost”, säger ett vittne. Som av ett under skadades ingen människa. De ansvariga var snabba med att reparera huset.

K.J. Bergqvist – med ena foten på gården och den andra på kraftstationen

Den lilla flickan Gurli, som syns på slåtterbilden på sidorna 26–27 var dotter till Karl Johan och Tilda Bergqvist. Gurli fick åtta syskon: Adam, Eva, Karin, Ulla, Pelle, Anna-Greta, Karl-Olov och Anita.

Pelle, Karl-Olof och Anita berättar att deras pappa kallades ”KJ ”, och var född 1886 i byn Svanfors , en dryg mil norr om Finnforsfallet. Han fanns med i arbetslaget som byggde den första kraftstationen. Han tillhörde den fasta bondebefolkningen och hade en egen liten gård. Han transporterade maskindelar vid bygget kring 1907–08, på den tiden drogs allt med häst. Tidvis krävdes många hästar. Att få en uppsättning maskindelar på plats kunde ta 14 dagar. När man nitade tub, så small det rejält i tuben, man hade inget hörselskydd. De brukade säga att ”man van-

AXEL ALBIN LEFFLER

Tilda Lundgren, gift Bergqvist, med två kamrater, 1910-tal.

de sig vid ljudet", med andra ord: man blev hörselskadad. KJ handborrade tunnel och sprängde. Han jobbade även en tid på skidfabriken, som senare blev "snickerifabriken".

KJ:s fru Tilda hade tidigt kommit in i "kraftverksgänget". Hennes far Tobias drev en matservering för anläggningsarbetarna, när kraftstationen byggdes. Tilda och hennes systrar arbetade där och fick vänner. Som gift hade hon också fullt upp; förutom att ta hand om alla barnen så skötte hon ett småjordbruk med djur. Dessutom arbetade hon som sömmerska. Barnen behövde inte gå hungriga. Det fanns alltid mat på bordet, ofta pannkaka och palt. Tilda var även mån om grannarna. En fattig ung kvinna i en grannby hade fått tvillingar på 1930-talet. Tilda sydde småbarnskläder och packade ned i en ryggsäck. Sonen Pelle fick åka skidor till grannbyn och överlämna gåvan. "Mamma var fenomenal", säger dottern Anita, "hon tänkte på alla".

Tilda var känd för att kunna "ordna upp det mesta". Hon var en kvinna som folk gärna anförtrodde sina bekymmer. Anita beskriver

OKÄND FOTOGRAF

Från vänster kraftstationsföreståndare Hjalmar Nordin med maskinister, Ander Lindberg, Kalle Sundqvist, Pelle Bergqvist, KJ Bergqvist, Gösta Marklund samt Simon Bergqvist.

sin mor som ”hela byns psykiatriker”. Efter en eldsvåda våren 1926 behövde Bergqvists sina grannars stöd. En av döttrarna, Karin, försökte tända en majbrasa. Det gick illa, och blev en eldsvåda, som tog både hus och ladugård. Alla överlevde, men hemmet var förstört. Familjen fick bo i bagarstugan hos en granne över sommaren medan KJ byggde ett nytt hus. Många män från trakten hjälpte till och till hösten var det nya hemmet klart.

På Bergqvists gård levde musiken. KJ, Tilda och deras barn trakterade orgel, fiol och gitarr. I Finnforsfallet fanns ingen dansbana, men i Finnforsträsket, en bit därifrån, fanns det en på 1940- och 50-talen. Dottern Anita minns också enkla danskvällar hemma, då orgeln flyttades ut på gården. Grannarna kom över, och så umgicks man med visor och dans.

Bröderna Pelle och Karl-Olof var bra på sång och spex. De bildade en trio på 1950-talet, tillsammans med sin kusin Nisse. Trion hette ”Trei pajka”. Gruppen växte och blev ett revygäng med som mest ett tiotal medlemmar. Det var Pelle som skrev sångtexterna. Sången ”Folket i Finnforsfallet” hade många verser. Varje lokalkändis nämndes. Det var ett bravurnummer, där Pelle hade olika västar, som han bytte mellan, en för varje vers.

Att bli nämnd i en sång var en ära – även om man fick sig en känga. Folk brukade säga: ”Hej, Pelle, kan du inte skriva en vers om mig också”? ”Finnforsamatörerna” uppträdde även i andra byar.

Karl-Olof gjorde en del tillfälliga jobb åt kraftverket i ungdomen. Sedan arbetade han åt Skånska cement vid olika kraftverksbyggen i många år.

Pelle gjorde också redan i tonåren tillfälliga jobb åt kraftverket, som iskarvning, eller arbeten i kraftverkets smedja, där man tillverkade och reparerade redskap.

Pelle var sedan anställd av kraftverket i många år. Han var även med och byggde de senare kraftstationerna längst Skellefteälven; Rengård, Båtfors, Granfors, Selsfors – och till sist även den nya stationen i Finnforsfallet 1956. Han arbetade även som skiftgående maskinist i kraftstationen. Det sista skiftet i gamla Finnforsens kraftstation – innan den stängdes – gjordes av KJ Bergqvist son Pelle.

OKÄND FOTOGRAF

Kärntruppen i ett gäng som underhöll i Finnforsfallet på 1950-talet. Pelle Bergqvist med sin bror Karl-Olov Bergqvist och kusinen Nisse Bergqvist framför sin sång ”Trei pajka”.

Gustav Eriksson – lång och ståtlig med dröm om uniform

Maskinisten Gustav Edvard Eriksson var en av de första anställda på kraftstationen. Han var lång och stålig, född 1880 i Västerbottens inland.

När Gustav var ett år flyttade hans familj till byn Finnsele, nära Finnforsfallet. Där skulle Gustavs släkt rota sig. Gustavs far, (1839–1921), blev ”Finnsel-Gabriel”, mamman hette Sara Lena. Av sin svärfar hade Gabriel fått överta ett större skogshemman. Han sålde det till handelshuset Markstedt och Söner i Skellefteå, och kunde förvärva ett hemman i Finnsele. Dessutom fick han den svindlande summan 18 000 kronor emellan. Han blev förmögen, lånade ut pengar, och blev något av en lokal bank. Troligen kunde han ha byggt upp ett bestående kapital, men han var inte intresserad. Han var en romantiker som älskade att jaga och fiska. På hans tid fanns gott om lax i älven. I den strida forsen fanns ett ställe där laxen stod still ibland. Där drog han upp fisk med en hemmagjord håv. En del av de pengar han lånade ut kom kanske aldrig tillbaka – men vad gjorde det? Han behövde inte oroa sig för sin familjs försörjning. Gabriel och Sara-Lena hade två barn, Gustav och Kristina. När hustrun småningom avled gifte han om sig med Maria och med henne fick han ytterligare fem barn.

Gabriels gård låg på en sluttning vid älven. Det sägs att det spökade där. Man kunde ibland se en svart hund komma in i huset, och krypa in under en soffa. När man tittade under soffan så var hunden spårlöst försvunnen. Både spökena och deras hund flyttade snart ut ur boningshuset. Det sägs att det var ett hemskt oväsen den natten, då spökfamiljen flyttade. De stampade på golvet, sprang i trappan och slamrade med pannor i köket! Efter den natten blev det lugnt. Kanske flyttade spökena ut på logen? Där fanns ett tröskverk. Det sades att detta kunde dras igång mitt i natten – som av sig självt. Gabriel gick dit för att se. När han kom fram var det lugnt och tyst. Han gick tillbaka till sin gård. Då hörde han ljudet av tröskverket igen. Han vände åter. När han kom närmare fanns inget ljud, ingen rörelse, ingen människa. Han återvände till gården men när han började komma på avstånd, hörde han ljudet igen. Då bestämde han sig för att inte gå tillbaka mer. Det hände också andra oförklarliga saker. En vinterkväll skulle drängen gå ned till logen. ”Ta med dig en lykta!”, sa husbonden. Drängen svarade: ”Dom ska lysa mig, dom som är där”. Husbonden följde med. När de kom fram till logen var den helt upplyst, trots nattmörker.

Att logen var bebodd av osynliga väsen, det var ett rykte, som levde kvar in på 1950–60-talet. Många tyckte sig känna och höra märkliga saker. Spökhistorierna var populära. Gustav var en av dem som gärna berättade.

Den vackra västerbottensgården, som Gustavs far Gabriel byggde, finns inte mer. Den revs under andra världskriget och blev till kolved.

Det sägs att Gustav drömde om att bli officer, men att hans far sa nej till en militär

karriär. Troligen gjorde han ändå en resa i ungdomen för att försöka förverkliga sin dröm. Sedan fick han arbete som anläggningsarbetare vid kraftstationen. När den var klar fick han anställning där. Det var också en slags resa: han var inte längre bonde, utan kraftverksanställd på heltid. Han fick bära uniform, titeln var maskinistbiträde. Han var underordnad förste maskinisten, men överordnad dammvakten och övriga arbetare vid kraftstationen. Han gladdes åt sin position och satte en ära i att vara korrekt och artig.

Gustav hade gift sig med Helena 1901. Åren 1902–15 fick de sju barn. Tre små flickor dog men fyra barn överlevde. Frida blev så småningom lärare. Sonen Edvin blev predikant. Torgny blev elingenjör åt Skellefteå Kraft, och Göte blev elingenjör i Stockholm.

År 1923 bosatte sig Gustav och Helena i Finnforsfallet. Brorsonen Samuel minns sin barndoms besök hos farbror Gustav. ”Visst var man alltid välkommen, men nog var det lite högtidigt. Då var man helgdagsklädd”. Brorsonen Thure berättar: ”Gustav var en reslig personlighet. Och han var ju maskinist. Det ansågs nog, av både honom själv och omgivningen, som lite förmer än att vara bonde eller skogsarbetare. Han var lite gammaldags och hade lite stil. Han gick i mörk kostym till jobbet. Men han var inte högfärdig. Nej, han undvek både högfärd och självutplåning. Han visste sitt värde. Det var inte brukligt att man höll tal, på den tiden, i våra trakter. Men Gustav gjorde det”.

OKÄND FOTOGRAF

Gustav Eriksson var med och byggde kraftstationen i Finnforsfallet, och 1908 blev han maskinist. Han sägs ha haft ett kort förflutet i det militära. Här i uniform kring 1906.

När Gustavs bror Artur fyllde 50 år, då knackade Gustav i glaset. Han satte ord på den vänskap han kände med brodern.

Gustav blev trogen kraftstationen. Han fick Patriotiska Sällskapets medalj för långvarig och trogen tjänst 1945. Han visade gärna upp klenoden. Det var nog en glädje för en man, som en gång drömt om uniform med guld på axeln, att äga en medalj trots allt. Gustav sägs ha gjort sitt sista skift på kraftstationen julafton 1944. Han avled 1972, 93 år gammal.

Augustin Söderström skrev om ”den siste av de första kraftverkarna”, i Skellefteå Krafts personaltidning 1973: ”Den siste mohikanen… Jag tycker namnet passar bra till den reslige Gustav, om vilken en skämtare sade:

– Har du hört att kraftverket inte vill ha Eriksson längre? Vad är det du säger? Varför det?

– Han är lång nog förut.”

George Lundqvist – och fem sjungande döttrar

Landskapsmålningar av maskinist Karl George Lundqvist finns på väggarna i många hem i Skellefteå. George hade mycket energi, och fick utlopp för den bland annat genom att måla. Han kom till Finnforsfallet 1935, med frun Hulda och fem döttrar; Elvy, Majken, Lisen, Essy och Ulla. Den yngsta dottern var fem år och den äldsta sjutton när de flyttade in.

OKÄND FOTOGRAF

Maskinistfamiljen Hulda och George Lundqvist kring 1926. Här är de fotograferade i Petiknäs tillsammans med döttrarna Elvy, Majken och tvillingarna Essy och Lisen. År 1935 bar det av till Finnforsens kraftstation.

George var född 1889, son till en byggmästare. Han blev faderlös tidigt och flyttades mellan olika fosterhem som barn. Han fick arbeta hårt, gräva diken och göra skogsarbete.

När han som ung man träffade Hulda, vars far var kronojägare, fann han ett umgänge som lockade, en fläkt från städerna i söder. Han ville komma sig upp, och nu tog han sats. Han läste elektronik och matematik per korrespondens. Hulda visste att språket var hans svaga punkt, och rådde honom att ta kurser i svenska och språklära. Hulda hade då arbete i Umeå, som hushållerska hos en polismästare.

George fick arbete som kraftverksmaskinist i Petiknäs i Norsjö, och lyckades locka med henne dit. De gifte sig och fick fem barn. Äldsta dottern Elvy, född 1918, lagade småsystrarnas kläder, och passade dem noga. Det var ständig risk att de skulle trilla i vattnet, i den livsfarliga miljön med en öppen kanal utan räcken. Här kunde George bygga upp en position, och skaffa sig umgänge och vanor därefter. Troligen var det en skön revansch för en man med en bitter barndom. Han knöt kontakter och tog gärna emot besökare. Gentemot bondbefolkningen i Petik-

näs höll han lite avstånd. Han ville helst inte att hans barn skulle prata dialekt hemma, utan hellre ”rikssvenska” som den bildade klassen. Det skulle märkas att familjen inte var som andra, och det märktes. Elvy minns att en skolkamrat längtande sa: ”När I kom´ hem då tal ju I fint! Jig vill lära mig jig å´!”

Kring 1935 fick George en tjänst som maskinist i Finnforsfallet. Här blev det också flitigt umgänge med gäster – förutom med andra maskinistfamiljer. I Petiknäs hade döttrarna sjungit i Frälsningsarméns söndagskolas kör. Nu lät han sig inspireras av en humanistisk och ateistisk filosofi. Han knöt kontakter och bjöd in gäster på middag. Frun och döttrarna stod för matlagning, disk, städning, tvätt – som brukligt var på den här tiden. En man kunde ostört förkovra sig i sina intressen på fritiden. George byggde fioler, snickrade schackspel och målade tavlor.

Musiken fanns alltid i hemmet. Familjen hade piano. Hulda sjöng och spelade gitarr. De fem systrarna hade språk- och musiköra. De kunde sjunga fyrstämmigt. Majken blev en mästare på schlagers och kunde massor utantill. Elvy spelade fiol, piano och gitarr.

Elvy fick jobba som hembiträde hos olika familjer i Finnforsfallet. Hon drömde om studier, hon ville ut. Hon lyckade själv skaffa arbete på en modebutik i Boliden. När hon sedan sökte arbete på laboratoriet i Bolidenbolaget fick hon veta, att det krävdes kunskaper i tyska för att kunna läsa på kemikalieburkar och dokument. Elvy klarade detta, trots endast fem års folkskola. Hon hade lärt sig av en tysk-judisk hushållerska i Petiknäs.

OKÄND FOTOGRAF

Elvy Lundqvist arbetar i labbet i Boliden Gruv AB, 1940-tal.

Under kriget satt yngsta dottern Ulla, född 1930, med gitarren i knät och sjöng utanför sitt hus. Landsstormens gubbar, som vaktade kraftstationen, hörde det, och bad om mer underhållning. En del av dem var skåningar. När Ulla framförde Edvard Perssons ”En liten vit kanin”, på ”skånska”, blev det stor succé.

George avled 1952. Hulda bodde i byn Brutorp nära Finnforsfallet. Döttrarna spriddes över landet. De valde skilda yrken; frisör, barnmorska, sjuksköterska, musiker, arbetsterapeut. Musiken hade alla med sig. Elvy drev orkester på 1960-talet och Ulla var aktiv som sångerska.

Ingenjörernas värld

Nu får vi träffa två ingenjörer. Båda har Finnforsens kraftstation invävd i sina livsöden. De tillhör två olika generationer.

Ahrmfeldt – först på plats

Familjen kallade honom ”Dudden”, vännerna ”Hjalle”. Han var lite barsk på ytan, men hade en klurig humor. Så beskrivs Hjalmar Ahrmfeldt i en 70-årshyllning. Han var född 1872 i Fellingsbro, Västmanland, och blev den förste chefen för Skellefteå stads elektricitetsverk anno 1908. Sin utbildning hade han skaffat sig på Tekniska aftonskolan i Köping och på ASEA i Västerås. Han hade arbetat i Västerås, Ryssland, Finland och Norge. Det var i Västerås han träffat Edit. Hon var kvinnosakskvinna och Fredrika Brehmermedlem. De gifte sig och fick sonen Erik, ”Håji”, samt döttrarna Borghild och Margit, ”Madden”. Familjen bodde i en stor paradvåning i Skellefteå. Barnen blev skickliga på att hantera elektriska apparater, även för hemmabruk. Familjen Ahrmfeldt kunde unna sig det allra senaste. De var bland annat ägare av stans första dammsugare som många stadsbor kom för att beundra.

Dottern Borghild, född 1904, berättar att Finnforsfallet var familjens sommarresidens. Här disponerade de ett litet krypin i en av maskinistbostäderna, hos mäster Eklund och dammvakten Fällman. Familjen hade även tillgång till ”villan” – primitiv men skönt placerad på udden ute i älven. Där bodde de när det var varmt väder. Borghild berättar: ”För oss kunde det inte ha varit underbarare, men jag tycker synd om mamma. Vi var en hungrig familj. Och där fanns ju inget att köpa.” Mat i mängder fraktades från Skellefteå, och förvarades i en liten iskällare. Till denna vackra plats kom ofta gäster från stan. Då skulle det bjudas på middag. Ahrmfeldt hörde till de få som hade bil på den tiden. Ändå var det mycket jobb att frakta ut all mat, säger Borghild. ”Jag beundrar mamma, att hon stod ut. Men vi längtade till skolans slut.”

Barnen stortrivdes, sprang barfota, solade i baddräkter och hjälpte till att diska i älven.

Som 16-åring fick Borghild göra en flygtur med kapten Saunders. Han gjorde avancerade uppvisningar från den frusna Skellefteälven tidigt i april 1920 och han erbjöd en modig ung dam en flygtur. ”Mina kamrater knuffade fram mig”, säger Borghild. Hennes pappa sa, när han hörde att dottern var uppe i luften; ”då ska jag också upp”. Hon vill minnas att det bara var hon som fick flyga.

År 1927 var det förlovningsfest i Finnforsfallet. Borghild hade mött sin man, Richard Svanberg, trävaruman från Kalix. Under andra

AXEL ALBIN LEFFLER

Den första kraftverkschefen Hjalmar Ahrmfeldt med frun Edit, sonen Erik "Håji", och döttrarna Margit "Madden" och Borghild. Finnforsfallet kring 1913.

världskriget var Borghild aktiv som stabslotta. Hon hjälpte flyktingbarn från Finland, och organiserade flyktingförläggningar. Hon gick också långa vägar över gränsen med mat och mediciner – enkelt klädd och ofta barfota, för att kunna röra sig diskret.

Familjens husfru, "fröken Sandra", följde med familjen till Finnforsfallet på somrarna. Förste maskinisten Eklund kom ofta till "ingenjörns" i Skellefteå för att prata om kraftverket. Kanske lite extra ofta för att träffa husfrun Inga Alexandra? Hon blev snart fru Eklund. Eklunds blev barnen Ahrmfeldts "Finnforsföräldrar" när ungdomarna kom dit på egen hand.

Så småningom skickades ungdomarna till Stockholm för att studera. "Håji" skulle bli ingenjör, "Madden" läste språk och Borghild fick

OKÄND FOTOGRAF

Sommarlov, tidigt 1920-tal. Kraftverkschefens familj bodde i Finnforsfallet under den varma årstiden. Yngsta dottern Margit Ahrmfeldt här med kamrater i moderna baddräkter, troligen på udden vid ”villan” nära kraftstationen.

utbilda sig till textillärarinna. ”Flickor ska också ha yrken”, sa mamma Edit framsynt.

Borghild har starka minnen av Finnforsfallet. ”Jag har en slags förälskelse till den platsen, min far elektrifierade ju där, och jag tycker jag har en del i det”, säger hon. Vägarna hon gick under sina sommarlov kan hon ännu se framför sig. ”Jag gick vid älven, följde en stig, och över brytaren som bröt älven…” ”Det är den plats på jorden som jag älskar mest av alla”… säger Borghild, i skrivande stund 101 år gammal.

Ingenjör Nial – med lätta steg över världen och Finnforsfallet

Ingenjör Hans Fredrik Nial fann det goda livet i Finnforsfallet. Där ville han stanna, fast han var en berest man. Han hade varit i Frankrike, Italien, Schweiz, Tyskland, England, Kanada och USA. Han hade arbetat i Ostasien, och på olika platser i Sverige.

Han var född i Skara, Västergötland, år 1895. Pappan var August Nilsson från Småland, och mamman Anna Maria från Dalarna. Pappan var borgmästare i Skara en tid. Där föddes de åtta barnen Nilsson. Familjenamnet Nial togs senare. Hans Fredrik tog studenten i Skara och utbildade sig till ingenjör inom Väg- och vattenbyggnadsteknik på Kungl. tekniska högskolan i Stockholm. Efter några år på Väg- och vattenbyggnadsbyrån bar det av till Malaysia där han arbetade för The Perak River Hydro-Electric Power Co Ltd åren 1927–30. Sedan blev det Åtorps kraftverksbygge, innan han tog tjänst i Skellefteå – när Selsforsen byggdes ut åren 1934–37. Efter några andra jobb i Sverige sökte han sig åter till Skellefteå stads kraftverk 1941. Han blev kvar där resten av sitt yrkesverksamma liv, och bodde länge i Finnforsfallet. Han bodde i en villa, tillsammans med sin Brita, med utsikt över älven. Brita körde en gammal fin DKW med träkaross – det var en bil som syntes.

Hans Nial var också intresserad av botanik och blommor och han älskade att vandra i naturen. ”Han gick på ett speciellt sätt, liksom med lätta steg – man hörde knappt när han kom”, minns en man. ”Nial tyckte det skulle vara rent och snyggt”, minns en granne. ”Han brukade alltid plocka upp skräp från vägen och från järnvägsperrongen när han skulle åka med tåget”.

Hans Nial var aktiv i Svenska Teknologföreningen. Han gjorde troligen en och annan resa till Stockholm för att få kollegial gemenskap.

Hans och Brita hade inga barn. Brita ville gärna ha kontakt med barnen i samhället. Hon erbjöd tennislektioner. Hon bjöd med

OKÄND FOTOGRAF

Ingenjör Hans Fredrik Nial var en berest man som slutligen fann sin plats i Finnforsfallet. Här med sin ciceron i Malaysia på 1920-talet, där han arbetade med kraftverksbyggen.

barnen ut och plocka svamp, så att de skulle få lära sig vilka svampar som passade till fina såser. Svampundervisningen blev ingen succé.

”Nästan ingen plockade ju svamp där på den tiden. Då var det lättare att få oss till tennisbanan. Det var jag och ett gäng pojkar som mötte upp vid kraftverkets tennisbana”, berättar Kristin.

Brita och Hans bjöd också in en brorson till Hans, Dag Nial, en ung blivande ingenjör som skulle gå i farbrors fotspår. Han fick pröva på yrket i Västerbotten. Tre somrar i rad, 1956–59, tillbringade Dag vid Skellefteälven. ”Man skulle ju skaffa sig praktik. Jag minns hur jag och John Enberg avvägde, gjorde ritningar och massaberäkningar inför bygget i Båtfors”, berättar han.

Hans och Brita flyttade till Ekerö i Stockholm 1963. Ingenjör Nial avled 1968. ”Han var en god och vänfast, öppen och rakryggad man …” stod det i minnesordet. Närmast sörjande var hans Brita.

OKÄND FOTOGRAF

Affären i Finnforsfallet, 1940-tal. Här fanns nästan allt – mat, tyger, garn, dukar, kläder och husgeråd. Marta, kraftverkardotter, med ransoneringskort i väskan, handlar av Erik Sundvall som slår in en virkad duk.

Affär och kiosk …

Kring kraftstationen blomstrade andra småföretag. Låt oss titta in i affär, kiosk, sågföretag och snickerifabrik.

Sundvalls butik med ”Norra Europas snabbaste expedit ”

Affären låg vid järnvägsstationen, en bit från själva samhället. Lanthandeln hade startat 1912, och drevs av olika personer – innan John Sundvall kom dit 1938 tillsammans med frun Agda och barnen Håkan, Gunnar, Erik och Astrid. John hade arbetat i butik i Norrbotten, men hade länge drömt om egen affär. Här fick han chans att pröva sina vingar, han köpte butiken och satsade på ett brett sortiment. ”Där fanns det mesta. Och det

som inte fanns, det kunde dom beställa hem", säger en kvinna som var kund på 1930-talet.

Sönerna Sundvall jobbade i affären och blev med tiden drivna butiksbiträden. Erik var en glad ung man som gick in för sitt arbete. Vare sig det gällde att expediera eller att konversera kunderna så var han snabb i repliken. Han öppnade ofta samtalet med att berätta en rolig historia. Han kallade sig för "Norra Europas snabbaste expedit". Brodern Gunnar bekräftar minnet av sin tvillingbror med ett leende. Även Gunnar minns butikens sortiment: "Där fanns olika sorters kaffe – och snus i lös vikt", säger han.

Kunder som bodde i närheten kunde få sina varor hemkörda. De mer långväga kunderna kunde handla sina basvaror hemmavid. I byn Långsele drev Sundvall en liten filial. Hilma Andersson upplät ett rum i sitt hus för ett förråd av torrvaror – mjöl, socker, kaffe, gryn, tobak, snus. I källaren hade hon lite korv och fläsk. Hilma skötte troget den enkla lilla filialbutiken till 1962.

Sundvall hade sinne för affärer och nätverk. Dottern Astrid minns: "Pappa skaffade fram varor på olika sätt. Även under kriget. Han köpte kanske lite svart också. Garn och tyg var ju efterfrågat. Kvinnorna sydde, stickade och virkade mycket – för det fanns så lite kläder att köpa. Under kriget var det svårt att få tag på garner. En skolkökslärarinna, som bodde i Finnforsfallet, kom från Skåne. Hennes pappa handlade med sybehör där. Pappa lyckades få in fina garner till sin affär, genom henne".

I Finnforsfallets enda butik blandades alla slags människor med alla slags önskemål. En handlare måste kunna hantera varje situation smidigt. Det sägs att en maskinistfru kom till affären för att inhandla ett så kallat nattkärl. På 1930-talet var det utedass som gällde. För inomhusbruk på natten vintertid behövde man en potta i varje sovrum. Hinkar och andra kärl hängde i taket i butiken. Det var andra kunder i affären, både herrar och damer och kunden ville inte gärna säga rakt ut vad hon ville ha. Inte heller ville hon peka. Hon harklade sig och sa till slut till handlaren John, att hon behövde "en terrin med ett öra" Handlaren förstod. Innan någon hunnit blinka hade han diskret slagit in ett snyggt paket.

Allt som kunden frågade efter skulle man kunna ordna. Inte allt skulle man skylta med. Det fanns varor som krävde än större diskretion än ett nattkärl. Sundvall hade affärssinne nog att tillhandahålla även dessa varor. En gång gick Erik och bar på en låda kondomer, lite väl synligt för kunderna, tyckte hans mor. Hon blev arg. Sådant måste man sköta diskret, tyckte hon. "Ta det bara lugnt, mamma, det är pappa som ska ha dem", svarade Erik snabbt.

Erik gjorde lumpen, hade jobb på olika orter i landet, och gifte sig med Marianne 1949. Han återvände till Finnforsfallet 1952, för att jobba bakom pappas affärsdisk igen. Han och Marianne tog så småningom över butiken. År 1964 lämnade Sundvalls butiken i Finnforsfallet för gott.

Butiken togs över av Lennart Larsson, som drev den tills den slogs igen 1969. Sedan fick kunderna själva ta sin bil och köra en mil till Boliden för att handla.

Bröderna Sundvall var det fortfarande full fart på. Erik och Håkan drog igång bilfirma och bilskola, tillsammans med sina fruar Marianne och Britt, i Skellefteå. Gunnar bodde också där, med sin fru Marta. Han var aktiv politiskt och drog även igång en stiftelse för att utveckla kommunens näringsliv. En stor järnaffär i Skellefteå drivs idag av Eriks och Mariannes söner Lars och Hans. Marianne syns också där – i skrivande stund – aktiv med att märka varor och kolla inköpslistor.

Arvid Häll – en ensamvarg med glatt humör

Catrin, född 1948, minns hur farfar, den pensionerade maskinisten Gustav, brukade ge henne en slant och säga: ”gå och köp dig något gott hos Gubben!” Arvid Hälls kiosk i Finnforsfallet var räddningen för den som ville ha godis, glass eller en tidning. Kiosken kallades för ”Farbror Hälls kiosk”, ”Gubben Hälls kiosk” eller bara ”Gubben”.

Johan Arvid Häll kom från Norberg i Västmanland. Han var född 1895. Modern Emma var en gruvarbetardotter. Fadern uppges som okänd. Modern lämnade lille Arvid hos sina morföräldrar, och flyttade själv vidare. Arvid själv kom att leva ett kringflackande liv som vuxen, men han var en överlevare som kunde ta sig fram och försörja sig, bland annat som gruvarbetare. Han anges som ”obefintlig” 1921–30 – vilket betyder att han inte hade någon fast bostadsadress. År 1930 flyttade han upp till Norrbotten – troligen för att ta jobb i gruvindustrin. Sedan kom han till Västerbotten, och flyttade runt med kraftverksbyggena kring Skellefteälven. Han arbetade troligen som sprängare. Efter en skada övergick han till att arbeta med kiosk. Han drev kiosk vid olika kraftverksbyggen, och kunde fortsätta att följa med sina kamrater.

Arvid fann slutligen ro att stanna upp. Han bosatte sig i ett litet hus i Finnforsfallet, invid skolan. Utanför huset odlade han blommor, detta blev hans hem. Han var lättsam och trevlig, och pratade gärna med folk, men han förblev en ensamvarg. Han var en inbiten ungkarl. Kanske var han bränd av sin egen livshistoria, med en far och en mor som hade lämnat honom? Han hade inga förebilder vad gäller familjebildande, och skydde allt som liknade släktband. Han hade en flickvän. När han insåg att hon hade en stor släkt som ville bestämma lite över hans liv, så slog han upp förlovningen. ”Gift dig aldrig med en hel släkt”, rådde han sitt kioskbiträde Inger.

Här drev han sin sista kiosk, som låg precis vid nedfarten mot gamla kraftstationen. Han skötte marknadsföringen på sitt eget sätt, pratade med barnen. Barn upprepar gärna sådant som låter trevligt. Birgitta minns att hennes lille son brukade säga: ”Gubben i kiosken tycker att jag ska ha *Kalle Anka* vajje vecka!”

Fast han själv var ett sviket barn, så månade han om andras barn, och han höll ett vakande öga på de små busungarna. En sommarkväll på 1950-talet hade lilla Kristin bestämt sig för att ge sig ut och balansera på broräcket. Arvid satte stopp för det livsfarliga äventyret genom att snabbt varsko hennes föräldrar.

Våren 1967 insjuknade Arvid i hjärtinfarkt. Inger fick snart bud ifrån sjukhuset att hennes arbetsgivare låg för döden. Han avled hastigt, 72 år gammal. ”Den eftermiddagen gick jag hem från kiosken sista gången”, säger Inger. Hon fick slå igen Gubben Hälls kiosk.

Arvid hade ingen kontakt med sin släkt, men han blev en man med många vänner. Många kom till hans begravning för att ta ett sista farväl. Kioskbyggnaden tog en vän till Arvid hand om. Den monterades ned, flyttades, och blev troligen lekstuga åt familjens barn. Kanske ”Gubben” satt och myste i himlen, när han såg att hans gamla kiosk ännu kunde glädja barnen.

VALDEMAR FORSMAN

Arvid Häll från Västmanland hade många vänner. Först var han sprängare vid kraftverksbyggen, sedan drev han kiosker. Den sista låg i Finnforsfallet och var mycket populär. 1950-tal.

Karl Enmarks grus- och sågföretag

Enmarks grus- och sågföretag kallades ofta ”grusgropen” – men det var med trävaror det startade. Karl Enmark startade en såg redan i slutet av 1920-talet. Karls första fru Emma dog i lungsoten. Han var också lungsjuk, men överlevde. Deras hus hade frusit sönder medan han låg på sanatoriet. Han stod ensam med tre små söner; Tore, Arne och Rune, som var två, tre och fem år gamla. Det var under anläggningstiden. Karl träffade Svea Bergman, dotter till kraftverksmaskinist Isak Ruben Bergman. Hon blev hans andra hustru och med henne byggde han upp sitt liv igen. Med Svea fick Karl ytterligare sex barn, fem överlevde. Bland dem var Ulf och Sara. Karl var först anställd som skogsfaktor i Myckle. Bröderna Lundström ägde sågen, och Karl fick starta en filial i Brutorp. Ägarna kom på besök och inspekterade, eleganta i rock, kubb och käpp. Frun Svea stod inomhus i köket, och fönstret stod öppet, när en av dem plötsligt ropade: ”Klockan tolv vill vi ha mat!” De var en order. Hon fick skynda sig ut i trädgårdslandet och matboden och försöka ordna något.

Karl kunde sitt jobb och snart kunde han räta på ryggen och starta eget. Hans företag hette Brutorp AB och bestod av både Enmarks grus- och sågföretag. Han köpte ett

TORFRID MARKLUND

I Finnforsfallet med omnejd finns fint grus som har använts inom industrin som byggmaterial. Här syns en äldre sorteringsanläggning, där naturgrus sorterades utan kross, öster om byn Bruträsk. Amos Lundgren arbetade åt Karl Enmarks grusföretag. Amos här med sin fru Rut och barnen Mai-Gret och Fred. Foto 1940-tal.

stort hus i Brutorp. Sönerna Tore, Arne, Rune och Ulf arbetade i firman. Dottern Sara fick sköta marktjänsten, tillsammans med sin mor. Det var fullt upp med matlagning, städning och tvätt medan pappan och bröderna jobbade i företaget i skiftgång. Det blev måltider utspridda över dygnet. Många lät såga sitt timmer i Enmarks såg. De köpte så kallad bakaved, spillbitar till bränsle, sågspån till sina ladugårdar, spån till fyllning vid husbyggen. De köpte gengas-ved, så kallad ”småknubb”, som gjordes med en särskild maskin. Under kriget fick personbilen ställas undan, och ersättas av en slags ”vagn” som kördes med gengas. Enmark levererade också virke till Lejonströmsbron i Skellefteå på 1940-talet. Ulf började köra lastbil åt pappans företag 1949. Han arbetade i företaget till 1955, då han började på Bolidenbolaget.

Dottern Sara berättar: ”Boliden Gruv och Skellefteå stads elverk hänger ihop, det var två företag som skapade arbetstillfällen i hela Skelleftefältet. De gav även många småföretag möjlighet att blomstra lite. Min far och mina bröder var bland annat med och byggde linbanan i Norsjö kommun, en linbana för transport av malm. Den byggdes under kriget. Då körde de dygnet runt nästan, flera lastbilar var igång. De levererade grus och trävirke. Det var material till formar, gjutna formar i cement, blandade med grus. Linbanan var en stor händelse inom gruvindustrin. Boliden var också en stor kund hos pappa”, berättar Sara.

Under kriget satt Enmark med i kristidsnämnden. Det hände att fattiga familjer kom till honom och bad om stöd. Det kunde vara en kvinna, som nyligen blivit änka, som kom och bad att han skulle hugga ned några träd kring hennes stuga, eller köpa en ko av henne. Detta för att hon skulle kunna bekosta en värdig begravning åt sin man. Karl Enmark försökte ofta hjälpa till på annat sätt. Han ville inte göra en fattig familj ännu mer utblottad.

NILS DEGERMAN

Kafferast vid Karlssons snickerifabrik i Finnforsfallet. Foto i slutet av 1930-talet.

Harnesks – fem bröder med näsa för affärer

”Jag minns hur gott det luktade i snickerifabriken, det väcker barndomsminnen”. Det säger Kristin, som var barn på 1950-talet.

År 1912 startades en skidfabrik. Den gick i konkurs 1918. Då kom Karlsson från Vännäs och köpte företaget. Nils Degerman kom från arbetslöshetens Norrbotten, och fick jobb där 1933. Tack vare jobbet kunde han hämta dit sin älskade Anna och gifta sig. År 1942 fick Ture Andersson jobb där. Fredsåret 1945 kom bröderna Harnesk och tog över snickerifabriken. Nils och Ture fick vara kvar. Som mest arbetade 15 män här.

Gustav, Oskar, Sven, Birger och Axel Harnesk hade arbetat i träbranschen med sin far redan under kriget. Efter kriget slog bröderna ned sina bopålar i Finnforsfallet, och köpte ett stort trähus. De byggde ut det, så det rymde fem bröder med fruar och barn. Från bostaden hade de nära till jobbet, en trätrappa ledde rakt ned i fabriken. ”De levde tillsammans, som en klan. Deras trevåningshus kallades för ”kråkslottet”, minns Kristin

Axel Harnesk, född 1918, började som träarbetare när han var 14 år. Han bor kvar i Finnforsfallet, med sin fru Inga, i en av lägenheterna i det stora trähuset. Axel minns deras första tjänstebil. Med god vilja kunde de knöla in nio personer i den men då satt man mycket trångt. Det hände en gång då de skulle åka på dans. ”Då var det en som höll i ratten och en annan om gasade”, skrattar Axel. Särskilt noga med körkort var man inte heller på 1940-talet. Axel körde länge utan. En gång blev han stoppad av en polisman. Polisen såg tveksam ut: ”Jag tänkte be att få se ditt körkort. Men det borde jag kanske inte göra, för du är så fint klädd …”. Axel svarade: ”Jag bjuder hem dig på kaffe!” Så blev det. Sedan skaffade Axel körkort.

Bröderna stack ut i det lilla samhället. De förenade släktskap med affärer. Många undrade hur de klarade av det. Hur kunde fem bröder driva företag ihop? Axel svarar med klurig min: ”Det var en som bestämde!” Deras hemlighet var förmodligen en tydlig arbetsfördelning. ”Jag måste beundra dem för deras samarbete, man hörde dem aldrig bråka”, minns Ture.

Harnesk levererade träprodukter över hela norra Sverige; finsnickerier och inredningar, fönster, dörrar, skolbänkar och innertak. Kunderna var kommuner, företag, sjukhus, skolor och kyrkor. Det var Rönnskärsverken, lasaretten i Boden och Skellefteå. Kyrkor och bönhus var också kunder. De fraktade predikstolar ända upp till Norrbotten. Kunden skickade måtten. En gång var predikstolen lite för bred, när snickarna stod där med den, men de hade is i magen. En millimeter räckte för att backa in stolen genom ”den trånga porten”. Även i Sara Lidmans hemby Missenträsk har de inrett bönhuset. ”Vi gjorde väl i princip allt utom krucifixen”, säger Ture.

OKÄND FOTOGRAF

Fredsåret 1945 kom bröderna Harnesk och tog över snickerifabriken i Finnforsfallet. Karl Sjöstedt, Gustav Harnesk, Karl-Enar Lundgren, Thure Andersson, Gunnar Lundgren, Axel Nilsson, Sven Harnesk, Birger Harnesk, Nils Degerman, Axel Harnesk, Gustav Adolf Lundgren, Isak Harnesk och Albin Lundgren, ”Snickar-Albin”.

”Och massor av bönbänkar åt pingstarna!”, minns Axel.

Trävaror beställde de från Göteborg, ofta krävdes speciella träsorter. Axel minns en beställning av ett innertak: det skulle vara kvistfritt virke, ett exklusivt material. Det var svårt att få fram det, men de lyckades. När taket var klart hade beställaren ångrat sig. Kunden befallde: måla! Det var en skandal. Det sved nog i snickarhjärtat på den som tvingades måla över trätaket med blå färg – men ”kunden har ju alltid rätt”.

År 1969 lade bröderna Harnesk ned sin verksamhet. Alrik Nyström tog över. År 1974 försvann trädoften kring det röda huset då snickeriet stängdes för gott.

Skolminnen och krutrök

”Jag låg nedbäddad i en rissla, och såg upp mot en mörk kvällshimmel, full av stjärnor. Denna slädtur är ett tidigt barndomsminne från en vinter på 1940-talet”, berättat av en kvinna från ett lantbrukarhem i en by utanför Finnforsfallet. Tids nog blev hon stor nog att börja skolan inne i ”samhället”. I skolan måste alla mötas – både bondens barn och ingenjörsbarnen. I detta hus kunde det hetta till ibland. En person minns: ”Läraren var arg på mig, men just när han skulle slå till mig med pekpinnen så hoppade jag ut genom fönstret”! Den fasta skolan startades kring 1910. ”Finnsel-Gabriel” skänkte marken där den skulle byggas – på villkor att huset också skulle vara bönhus. Huset blev skola, kyrklokal och föreningslokal i ett. Våren 1991 lämnade de sista eleverna Finnforsfallets skola. Skolhuset är än i dag en väl fungerande föreningslokal. Många lärare passerade under de nästan 80 år som skolan var igång.

Alma Lindberg, född 1882, var en lärare av den gamla stammen. En före detta elev berättar: ”Hon hade skarpskurna drag, hon var lång, magerlagd och stark i nyporna – och ganska elegant i gråa långkoftor och kjol.” Hon var mycket sträng, men vissa hade turen att hamna under hennes beskydd. Den som inte kunde sin läxa låg illa till.

Pelle, född 1924, minns en vinterdag på 1930-talet. Klassen hade fått tolv psalmverser i läxa. Han misslyckades vid förhöret. Han kunde bara sju verser, och fick bakläxa. Alma låste in honom i skolsalen, när de andra gick hem. Hennes ambition var väl att han skulle sitta och plugga in sin läxa, tills hon kom och förhörde. Pelle var inte road av idén. Det var kallt ute, men han öppnade fönstret, hoppade ut och gick hem. ”Jag törs inte gå till skolan imorgon”, bekände han sen för sin mamma. Hon frågade varför och han berättade. Mamman skrev ett brev till lärarinnan, som Pelle fick överlämna nästa dag. Sedan sa lärarinnan inte ett ord mer om saken. Han vet inte än i dag vad det stod i brevet…

Under långa perioder pågick anläggningsarbete och ombyggnationer. Anläggningsarbetarna som var ungkarlar levde och pratade på ett sätt som de bofasta barnen inte var vana vid hemifrån. Barn och ungdomar blev lite mer ”äventyrliga” i Finnforsfallet än i äldre, orörda bondebyar. Vuxna kom och gick. Barnen hade inte alltid respekt för de inflyttade vuxna. Föräldrarna hade nog med sitt

RICHARD SLENLUND

Barn i kälkbacken i Finnforsfallet. Bilden från Richard Stenlunds fotoalbum, han var lärare i Finnforsfallet fram till 1952.

och hade inte alltid tid och ork att bevaka barnen.

I en miljö, som var en ständig byggarbetsplats, fanns det mycket förbjudet som frestade. Under bygget av nya kraftverket på 1950-talet så sprang en av de yngre pojkarna omkring på byggarbetsplatsen. Han satte sig invid en sprängladdning en gång, precis innan en sprängning. Någon lyckades få bort honom i sista stund. De som arbetade höll på att bli galna. En gång miste en ingenjör tålamodet. Han grabbade tag i pojken, och höll ut honom utanför broräcket över älven, och skrek: ”Om du inte slutar att springa här, då släpper jag dig i älven!” Pojken gav sig inte, han skrek tjurigt tillbaka: ”Det törs du inte!”.

Finnforsfallet var en lite långtråkig plats för en tonårsflicka, säger en kvinna som kom dit på 1930-talet. Hon och hennes kamrater gick eller cyklade flitigt till Boliden, för att komma till biografen – ”nio kilometer enkel väg, i ur och skur”. Det fanns också unga män, som längtade efter mer fart. Många minns Augustin: ”Han åkte slalom innan man hade hört talas om det. På vältan gjorde han sina spår. Det var farligt, man måste kunna stanna tvärt. Det var ju öppet vatten nedanför den branta backen. Och så balanserade han på brospannet!”

Andra lockades av explosiva varor. Några pojkar hade stulit krut på 1930-talet. De placerade det i ett rör, satte dit en stubin, och la röret under en vedhög bakom skolans dass. Så tände de på och sprang, just som barnen gick in i skolhuset efter en rast. När läraren skulle starta lektionen hördes en stark smäll. Lärarens fru kom inrusandes och skrek: ”Vedkasten kom farandes över gården!” Krutladdningen satte ordentligt fart på vedhögen. Ingen människa befann sig på skolgården när vedträna kom flygandes – som tur var.

Om Alma var sträng så var Susanna Furberg desto snällare. Owe, som var skolpojke på 1950-talet minns: ”Ja, vi var rätt busiga. Det hände att vi fick kvarsittning. Men efter en stund brukade hon ångra sig, då kom hon ned och bjöd upp oss på saft istället…”.

Det var tidigt 1950-tal då Owe och Monika gick olovandes ned mot kraftstationen. De var 6–7 år. De fann ett djupt vattenfyllt hål. Monika trillade i, Owe såg till sin fasa hur endast hennes huvud stack upp. Han grep snabbt tag i hennes hår och drog upp henne. En annan av Owes lekkamrater, Hans, drunknade i älven 1954. Mamman, Anna

OKÄND FOTOGRAF

Skolklass 1952 i Finnforsfallets skola. Susanna Furberg var lärare.

Moritz Marklund, minns hur tyst det blev efter tragedin. Fotot på lille Hans står än i dag i mammas hylla.

På 1950-talet, under den andra stora byggruschen smällde det också ibland. En gång var det nära ögat. Då var det inte småpojkar som busade. Arbetslaget från Skånska cement höll på att spränga i området. Den nya kraftstationen byggdes. Maskinistfrun Anna Moritz skulle just lägga sin tvåårigа dotter Barbro att sova. Hon stod i sovrummet med dottern. Plötsligt krossades rutan och en sten i knytnävsstor storlek kom farandes in och landade i flickans säng, på huvudkudden! Tack vare att flickan ännu inte hade lagts i sängen så klarade hon sig. Mannen som hade utfört sprängningen kom in. Anna Moritz skrek upprört: ”Ska du hä-ä-mt stenen?” Maken Bosse gick ett skift i kraftstationen just då, men kamraten Kalle Sundqvist ställde upp och löste av, så han kunde gå hem till sin fru och dotter. Barbro överlevde alla äventyr. När hon blev äldre satt hon ibland på svallbassängens mur, vid kraftstationen, och dinglade med benen. Det var förbjudet – men mamma visste inget om detta förrän långt efteråt.

Det var i skolan det hände saker. Hit kom föreläsare på 1940-talet. Här spelades lokalrevy på 1950-talet. Nykterhetsrörelsen visade film för barn, det fanns söndagsskola och Juniorförening. Sprängarbasens son Martin, född 1936, minns att Juniorföreningen erbjöd barnen att lära sig spela instrument. Han fick till sin förvåning erbjudandet om att köpa ”en sprillans ny gitarr till ett billigt pris” att träna på. Sedan fick barnen ställa upp och ackompanjera sång i bönhuset förstås.

Richard Stenlund var lärare i Finnforsfallet på 1949–52. Hans pappa var Jonas från byn Bruträsk, en resande predikant. Richard gick i Finnforsfallet skola som barn. Det var två kilometer att gå till skolan, ”en vanlig kärrväg”. Senare bröts den nya malmvägen från Boliden till Finnforsfallets järnvägsstation. Då kunde han få lift till skolan med en malmbil. Richard var en glad pojke, som gärna gjorde lustiga grimaser och lockade de mindre barnen att skratta. Som vuxen skulle han också få god hand med barn.

Richard gick sju år i folkskola, sedan blev det folkhögskola – tills han kunde tenta upp realexamen som privatist i Piteå. Sedan blev det studenten på Skellefteå läroverk. Han var den första i sin släkt som tog studenten. Det var en kväll att fira. Vårnatten var ljus och varm. Richard och hans kamrater ville aldrig gå hem och sova. Kanske kom Richard hem från Skellefteå med sista tåget, och blev sittande vid järnvägsstationen innan han hann ta cykeln hem. På morgonen, när Jonas Stenlund skulle ta tåget från Finnforsfallet, så hittade han en lycklig men trött son på bänken vid järnvägsstationen. Han petade på Richard med sin käpp, för att väcka liv i honom, sedan vinkande han och tog tåget. Som resande predikant var han alltid på väg.

På lärarhögskolan i Umeå ägnade sig Richard också åt gymnastik, han tävlade och vann en guldmedalj. Redan som lärarstuderande vikarierade han då och då i Finnfors-

fallets skola. Krig och militärtjänstgöring kom emellan, men 1946 var han färdigutbildad lärare. Sin första tjänst fick han i byn Långsele 1946–49.

Han gifte sig med Doris – och återvände till sin barndoms gamla skola i Finnforsfallet. Här fanns nu en grupp vildvuxna barn, som hans åldrade lärare Nilsson inte längre mäktade med. Maskinisten Östen minns Richard som ”en glad rackare”. ”Och barnen, oj, vad de levde om!” Ofta brukade Östen huta åt barn som sprang omkring och bråkade, när han gick förbi skolan på väg mot kraftstationen. En dag såg han att barnen kom hoppandes ut genom fönstret. Sist kom den nye läraren hoppandes. ”Vad håller du på med!?”, frågade Östen. Richard svarade lugnt ”Ska jag lära dem att sluta göra som de gör, då måste jag först göra som de gör”. Östen rev sig i huvudet, en sådan lärare hade han aldrig förut mött.

Richards metoder visade sig fungera i längden. Snart hade barnen hoppat färdigt genom skolfönstret. Richard la in sport och rörelse i schemat, barnen fick göra av med sin energi. Han blev ansvarig för idrottsverksamheten i hela Skellefteå skoldistrikt, och aktiverade barn och ungdomar både på skoltid och fritid – skidtävlingar på vintern, och simskola och cykelturer på sommaren. Skollektionerna varvade han med motion.

En gång kom några representanter för skolledningen på besök. Just då hade han skickat ut barnen på skidor, skolan var tom. Skolledningen godkände, motion var ju stärkande för kropp och karaktär. Marta, född 1936, minns Richard som en lärare ”full av påhitt och alltid i rörelse”. Han hade så mycket idéer att han förekom de busiga barnen. Även Martin minns att Richard var en kontrast, jämfört med de gamla lärarna. Han var tolerant och modern. En gång råkade Martin bryta sönder Richards skidor, som han fått låna. Han kom tillbaka skamsen och olycklig, beredd på en allvarlig utskällning. Richard bara skrattade och menade att sådant händer.

Richard och Doris fick två döttrar. På kvällarna, när barnen sov, kunde det hända att föräldrarna gick ut en stund. Under vackra vinterkvällar åkte de skidor på ”knösarna” i månskenet, tillsammans med grannar. Richard och Doris ville vidare. År 1952 flyttade de. De ville bägge skaffa utbildning för att arbeta utomlands, i svenska kyrkans regi. Paret Stenlund kom att arbeta som lärare inom olika missionsprojekt. De levde och arbetade i Afrika, Kina och Malaysia. Till sist slog de sig ned i Uppsala.

Gunnel Enmark arbetade som lärare under 1950-talet. Gunnel var gift med en son till företagaren Karl Enmark. Gunnels dotter Kristin minns Finnforsfallet som en plats med stora skillnader i livsvillkor. Barnen fick spara pengar på en liten postsparbanksbok, varje lördag, för att lära sig sparmoral. En flicka tittade över axeln, och såg att lärarinnans dotter Kristin hade sparat två kronor. ”Ni är ju rika”, sa hon längtansfullt. Själv hade hon 25 öre. När skolbarnen skulle åka skridskor hade en del fina, moderna

ELSA SUNDQVIST

Tidigt 1950-tal vid gamla dammen, Finnforsfallet. Kraftverksmaskinist Kalle Sundqvist med sina barn Owe och Karin. Owe började arbeta för Skellefteå kraft 1965 och är tredje generation i släkten som arbetar inom vattenkraftsindustrin.

skridskor. Ett barn hade de enklaste rör – som man fick binda fast på kängorna med snören. De andra barnen tråkade barnet med de enkla skridskorna, men Gunnel läxade upp de som retades. Ingen fick sätta sig på den som hade det magert hemma. Skolans gemenskap skulle vara till för alla barn, lärde Gunnel.

Så kom 1960-talet, och Bernt Hammarsten. Bernt och hans fru Inger kom från Norrbotten. Bernt tog ett lärarjobb i byn Röjnoret i Västerbotten. När skolan där lades ned, så fick han tjänst i Finnforsfallet 1961. Barnen från den nedlagda skolan i Röjnoret följde med. Han och Inger gillade livet i Finnforsfallet och stannade tills början av 1980-talet. Bernt älskade att teckna. Under höst och vår gick han ut med sin klass för att teckna naturmotiv och byggnader.

Inger tog senare arbete som skolvaktmästare och lokalvårdare. När Bernt hade slutat sin arbetsdag, gick han hem till barnen. Inger gick och gjorde sitt jobb i skolan. En gång fick hon telefon från sin kollega. En stor råtta låg och sov i skolsalen. Vågade Inger slänga ut den? Det visade sig att kraftverket nyss hade lagt ut råttgift. Det var en definitivt avsomnad råtta, som Inger fick slänga ut med sopskyffeln den dagen.

Det gamla skoldasset ersattes med en inomhustoalett under 1960-talet. Dassbyggnaden stod kvar – och lockade barnen till hyss. En gång när Bernt var på repmånad så kom några barn till Inger. De flinade finurligt och sa: ”Tore är på dass!”. Inger sprang dit. Där hade lille Tore krupit ner, så att bara huvudet stack upp! Inger fick dra upp honom. Hon spikade en bräda för hålet. Efter en stund kom barnen tillbaka ”Tore är på dass!”, sa de. Inger fick rycka ut igen. Den här gången tog hon hjälp av Hans-Bertil från kraftstationen. Tillsammans spikade de igen dassdörren med en rejäl planka.

Ishockeybanan intill skolan hade Skånska Cement byggt. Den använde både pojkar och flickor. Finnforsfallet var också känt för fina skidspår. John Enberg, anställd vid kraftverkets byggnadsavdelning, skötte skidspåren på sin fritid. Han gjorde det med den minutiösa noggrannhet som präglade allt han gjorde i livet. Med samma energi vårdade han kraftverkets tennisbana på sommaren.

Kvinnor och män i krig och fred

En vacker stilla vinterkväll på 1940-talet promenerade två flickor arm i arm, från kraftverkssamhället upp till järnvägstationen. Snön knarrade under kängorna. De brukade gå upp och se sista tåget gå på kvällen. Då hann de prata om livet och framtiden. De läste dikter för varandra, drömde och svärmade.

För en del skolflickor tog skoltiden slut efter 5–7 år, sedan väntade jobb som hembiträde eller på gård. För en del blev det realexamen, sedan kontorsarbete eller butiksarbete i stan. För vissa blev det mer utbildning – kanske till lärarinna, sjuksköterska eller barnmorska. Om flickan hade träffat en man ansågs utbildning onödigt. ”Du ska ju ändå gifta dig”, kunde en pappa säga till sin dotter. Under 1900-tales första hälft fick ogifta kvinnor lita på sin pappas välvilja, om hon inte kunde skaffa jobb genom egna kontakter.

Arbetstillfällena för kvinnor i Finnforsfallet med omnejd var få. Kraftstationen var en manlig arbetsplats. Kraftverkets huvudkontor låg i Skellefteå, så det fanns inga kontorsjobb på plats. Skånska cement hade kontorsjobb på 1950- och 1960-talen, men de gästande ingenjörernas fruar och döttrar fick de jobben. Unga kvinnor från trakten kunde få arbete som hembiträden i ingenjörsfamiljer, eller städarbete i ungkarlsbarackerna. ”Det var inget vidare städjobb. Gubbarna hade ofta spottat snus mellan sängarna”, minns en kvinna som var tonåring i början av 1950-talet. Sykunniga kvinnor kunde arbeta som sömmerskor. De tog upp beställningar på barnkläder, byxor, klänningar, och kostymer. En del hade gått i lära hos en skräddare i stan och en del kunde även tillverka hattar. Telefonväxeln kunde försörja någon kvinna. På laboratoriet i Boliden fick några unga kvinnor jobb. Laboratoriet blev en kvinnlig arbetsplats inom gruvindustrin. Även unga män jobbade i ”labbet” – men de hade då

PELLE BERGQVIST

Karin Bergqvist ”på vakt” – eller ? Hon hade fått låna brodern Pelles uniform, han var med i hemvärnet, och tjänstgjorde som vakt i Kristineberg under kriget.

högre lön än flickorna. Några jobb fanns i affären, i kiosken eller på ”markan” – matserveringen under byggperioderna och kriget.

Vissa kvinnor drev caféer och bagerier. För vissa gick det så bra att de kunde ge andra jobb. För andra gick det illa. En morgon under det tidiga 1930-talet hördes detta samtal mellan två fruar: ”Moskva har brunnit i natt.” ”Hur vet du det?”. ”Jag ser det ju själv!” Det fanns en kvinna, som drev café. Hon sägs ha varit kommunist. Hennes café kallades i folkmun ”lilla Moskva”. En eldsvåda slukade caféet. Vad den cafékvinnan hette, och vart hon tog vägen, är okänt i dag.

Anna Degerman föddes 1911, och bor i skrivande stund i Brutorp utanför Finnforsfallet, 94 år gammal. Hon föddes i Norrbotten, och som 14-åring började hon arbeta som hushållerska i olika hem. Hon träffade Nils i Malmberget. Han arbetade i gruvan. Sedan kom 1930-talets arbetslöshet. Nils fick jobb på snickeriet i Finnforsfallet. Han flyttade, Anna blev kvar i Norrbotten. Paret sparade i fem år till sitt bröllop. Sommaren 1936 gifte de sig. Sedan kom Anna Degerman till Finnforsfallet. Söderströms café och matservering blomstrade. Anna hade goda kunskaper i matlagning och servering, och

VALDEMAR FORSMAN

Bosse Mortiz, kraftverksmaskinist, med frun Anna, på motorcykel 1950-tal.

hennes namne, Anna Söderström, ”tant Söderström”, anställde henne. Det var skräpigt efter byggperioderna. Det låg sten och spillmaterial här och där. Fru Degerman sprang med serveringsfat. Hon hämtade vatten i älven. ”Det var bara att kliva emellan”, berättar Anna.

Under andra världskriget 1939–45 var kraftstationen en väl bevakad anläggning. Det krävdes legitimation för att komma in på arbetsplatsen. Det var landstormens mannar som skötte vakthållningen. De gick på Söderströms café och åt varje dag. En del var bönder, som klagade över att de inte kunde vara hemma och arbeta på sina gårdar. Tänk att sitta och svettas i uniform – när man behövdes i slåtterarbetet! Befäl och mannar åt på paviljongen, men på olika tider eller i olika rum. ”De åt ju inte vid samma bord inte!”, betonar fru Degerman. När det var krig och ransoneringstider kunde bönderna i trakten sälja ”svartgrädde”. Det fanns ingenjörsfamiljer i Boliden, som gärna betalade lite extra för en ”förbjuden” flaska grädde till morgonkaffet på trappan.

Maskinistdöttrarna Lisen och Majken var i äldre tonåren när kriget bröt ut. De hade bägge flyttat hemifrån, och träffats på Majkens arbetsort Åsele. Scharlakansfeber härjade. De insjuknade bägge, och kördes till ”epidemin” i Byske. På sjukstugan hörde de på radion att kriget hade brutit ut i Finland. Kriget kändes nära. De låg på en sjuksal med andra flickor. Då drog de ned madrasserna från sängarna, la dem på golvet intill varandra, för att få närhet. De sjöng alla sånger de kunde komma på, för att dämpa rädslan, berättar Lisen.

OKÄND FOTOGRAF

Studiecirkeln blir kvinnornas mötesplats, här under ledning av Anna Degerman tillsammans med bland andra Doris Warg, Sanny Larsson, Britt-Marie Brännström, Inger Hammarsten och Karin Harnesk. Finnforsfallets skola, 1973.

Efter kriget, 1948, startade Nils och Anna Degerman en socialdemokratisk klubb i Finnforsfallet. De samlades på övervåningen i järnvägsstationen. Stinsen Vannberg och smeden Malmgren var bland de första medlemmarna. Hjärtesaken för Anna var arbetarnas rättigheter. Fru Degerman minns otryggheten – innan det fanns avtal och fasta löner. Hon minns den svenska fattigdomen på 1920–30-talen. ”Jag blir arg när jag hör folk klaga, när man vet hur det var förr. Själv var jag ju bonddotter, så inte behövde jag vara utan mat. Men jobba, det fick jag göra, ända sedan jag var liten. Och den som inte hade någon ko var det synd om …”.

”Då lyckan är god, då kalvar både oxe och kor”, sa man. Äldre människor som saknade gård hade det svårt. En del ”nasade” för en kopp kaffe och en matbit, försökte sälja skrivpapper och annat. Kvinnor utan familj var också en utsatt grupp. Att försörja sig ensam som kvinna var inte lätt.

Elin inte bara försörjde sig, utan tog också hand om sina två sjuka systrar. Hon startade bageri 1938. Förutom att hon sålde bröd hade hon ladugård med kor, grisar och får. Hon arbetade även som vaktmästare och städare på skolan. Från skolans matbespisning fick hon matrester till sina djur. Elin kämpade med alla sina jobb, trots en ryggsjukdom som gjorde henne böjd. Linnea Nilsson i byn Fallet, startade ett tunnbrödsbageri kring 1957 med sin man. Bageriet byggdes i deras uthus. Ugnen eldades med ved. De anställde Linneas syster Svea, som hade blivit änka. Här bakades ljusugnsbröd och mjukkaka, som såldes via affären. Brödet skickades även med buss till andra platser. Daga och hennes yngre kamrat Anita försökte också driva ett litet bageri, men det var svårt att konkurrera med Nilssons rörelse.

”I min barndom var det männens värld och kvinnornas värld som gällde”, säger en kvinna född på 1930-talet. De skarpa gränserna mellan män och kvinnor, och mellan olika sociala skikt, började luckras upp först på 1960–70-talen. Vi fick du-reform, yrkeskvinnor och mammaledighet. Pappaledighet dröjde, men det fanns pionjärer!

Gunnar kom till Krångfors 1957, och började senare på Finnforsens kraftstation. När hans dotter föddes 1960 så hittade han en paragraf i arbetslagen. ”Det stod att man kunde få fyra dagar ledigt, vid svår sjukdom hos nära anhörig”. Carl-Oskar, som var kraftstationsföreståndare då, sa: ”Vad har hänt”? ”Min fru har fått barn”, sa Gunnar. ”Det är väl ingen svår sjukdom!”, sa Carl-Oskar. Efter att ha synat reglerna så lät han den ovanliga ansökan gå igenom. Maskinisten fick pappaledigt.

På 1960-talet blev det fart på ABF:s studiecirklar i Finnforsfallet. Det blev kvinnornas mötesplats. Här fanns chans att trimma både intellektet och kroppen. Kvinnorna genomförde studiecirkel och gymnastik samma kväll. Efter studierna bar de undan skolbänkarna, och motionerade. Anna Degerman blev ABF:s första dam i Finnforsfallet. Hon arrangerade kurser i allt från heminredning, ekonomi och näringslära till keramik och näverslöjd. Själv lärde hon ut första klassens matlagning – till både herrar och damer.

Kungen av elkraft byts ut

År 1956 invigdes det nya kraftverket i Finnforsfallet – men först var det taklagsfest. I en stor docka hade man monterat in en grammofon, som spelade upp ett invigningstal. Succé!

År 1967 kom nästa steg i utvecklingen. Kraftstationen skulle fjärrstyras från driftscentralen i Skellefteå första gången. Många sa: ”Det kommer aldrig att gå!”. De yngre maskinisterna och arbetarna var nyfikna. De äldre kraftverksmaskinisterna tvivlade. Skulle det jobb, som de skött med sina händer

dag och natt, ersättas med maskiner som styrde sig själva? Skulle deras fingertoppskänsla, från ett långt yrkesliv, ersättas med osynliga, fjärrstyrande händer?

När automatiken och fjärrstyrningen kom så minskade behovet av bofast personal. Den fysiska närheten försvann. Nu förändrades yrkesrollerna radikalt. Kraftverksmaskinisten, elkraftens kung, som hade stått mitt i samhället – ersattes av anonyma tjänstemän i ett kontrollrum.

Tidigare byggdes bostäder vid varje kraftstation. I dag kan sju kraftstationer skötas av en och samma driftsgrupp. Under 1960-talet försvann tjänstebostadstvånget. Anställda vid Finnforsens kraftstation kunde bo i Boliden eller Skellefteå. Med bil var 1–3 mil inte längre något avstånd. När kraftstationen i Båtfors var färdigbyggd försvann också inhyrda ingenjörer och anläggningsarbetare. Barackerna längst älven revs. Samhället klingade av. Affären lades ned, järnvägsstation och bussar försvann. Finnforsfallet blev en stillsam trakt med gles villabebyggelse. Boliden blev ”samhället.”

I ett modernt kraftverksföretag är nyckelorden teknologi, specialisering, standardisering och driftsäkerhet. Många funktioner är datoriserade. Arbetet är mer sektoriserat. Det behövs inte fast anställda för alla uppgifter – specialister kan hyras in, tjänster kan köpas. Basen i Skellefteå Kraft AB är fortfarande vattenkraft. Företaget har idag två dotterföretag; Lycksele Ënergi AB och Storuman Värme AB. Arbetslaget, som en gång var knappt tio personer, har blivit 400 anställda. På driftcentralen inne i Skellefteå sitter nutidens ”maskinister”, framför dataskärmar. De kallas driftstekniker – och fortfarande är det bara män.

TORFRID MARKLUND

Bosse Moritz, stolt maskinist i den splitter nya Finnforsens kraftstationen 1956!

Ljus och kraft kommer fortfarande från Finnforsfallet. Nya kraftstationen i Finnforsfallet, från år 1956, är ännu i drift. Många ombyggnationer har gjorts, både inre och yttre. Här arbetar man nu med kontroll och underhåll. Den primära utrustningen är i dag väl skyddad mot skador. En beredskap behövs fortfarande för dammanläggning och övervakningsutrustning. Utryckningar berör mest mätutrustningen – och är oftast orsakade av åska och annan onormal väderlek. Även ett aggregat i den gamla stationen används fortfarande. Det berättar Hans-Bertil Bergkvist, chef för Finnforsens nya kraftstation mellan 1978–2005.

Finnforsens kraftstation i dag

Från Finnforsens kraftstation, och Skellefteå stads gamla elektricitetsverk, går det en röd tråd till nutidens företag Skellefteå Kraft AB år 2006. Historien lever. Företagets ordförande i skrivande stund, Christer Forssell, berättar att inredningen i hans gamla föräldragård – som nu är sommarstuga – kommer från bröderna Harnesk. Själv satt han som liten pojke på sin pappas cykel och åkte till fester på ”vältan”. Och visst har även han handlat godis i Gubben Hälls Kiosk.

Människorna, som bodde kring det lilla kraftverkssamhället på 1910-talet, hade sina drömmar om framtiden. Men maskinist Leffler kunde nog inte ens drömma om, att vi på 2000-talet skulle skicka elektronisk post till andra sidan jorden, på några sekunder! Människorna som föddes i slutet av 1800-talet kan tyckas avlägsna, men de är inte långt borta. Deras minnen och erfarenheter kan hjälpa oss att förstå den ofattbart snabba utveckling som Sverige genomgick under den första hälften av 1900-talet.

Jag känner respekt inför alla som jag ”mött” på den här forskningsresan – genom berättelser och foton… jordbrukare, skogsbrukare, flottare, vattenrallare, diversearbetare, reparatörer, ingenjörer, linjemästare, telefonister, bagerskor, lärare och lärarinnor, predikanter, kioskägare, butiksbiträden, caféidkerskor, matbespisningsdamer, städerskor, hushållerskor, barnmorskor, stinsar och chaufförer. Och så kraftverksmaskinisten, ”kungen av elkraft”, vars storhetstid snart skulle vara förbi.

Deras samlade kunskap förde oss in i det moderna samhället – på gott och ont.

KÄLLOR OCH LÄSTIPS

Tryckta källor

Brunnström, Lasse & Spade, Bengt ”Elkraft och kraftverk” *Västerbotten* nr 3 (1992).

Drakos, G. & Stiby, G.: *När elektriciteten kom* (1986)

Forsgren, Nils: *Krafttag i norr* (1992)

Garnert, Jan: ”Den elektriska erfarenheten” *Ting, kultur och mening* (1995)

Isacson, Maths & Söderlund, Siv: *Alla dessa arbetsdagar, svensk arbetsmiljö under 500 år* (1995)

Marklund, R:, & Westerlund, L.: *Varde ljus* (1995)

Rudberg, Signe: ”Finnforsens kraftstation”. Småskrift i serien ”*Sevärt i Västerbotten*” nr 14 (1999).

Spade, Bengt: *De svenska vattenkraftverken. Teknik under 100 år* (1999).

Muntliga källor

Intervjuer med 50 personer, utförda hösten 2004 och våren 2005. Många av dessa personer har också lånat ut privata foton.

Fotografier utlånade av:

Birgitta Bohlin, Elsa Leffler, Gunnar Leffler, Margaretha Selmerborn, född Bergqvist, Anna Degerman, Pelle Bergqvist, Marta Julko, född Eriksson, Doris & Richard Stenlund, Elsa Sundqvist, Owe Sundqvist, Valdemar Forsman, Östen Eriksson, Catrin Öhlund, Gunnel Svanberg Brolin, Borghild Svanberg, född Ahrmfeldt, Lisen Persson, född Lundqvist, Elvy Ådén född Lundqvist, Dag Nial, Gunnar Sundvall, Anna Moritz Marklund, Axel Harnesk , Inger & Bernt Hammarsten.

Lefflers Finnforsbilder togs om hand för Skellefteå museum av Carl-Oskar & Augustin Söderström.

nära notiser

Under denna rubrik är korta notiser från länets hembygdsföreningar och museer välkomna. Program, projekt och initiativ är spännande och viktigt för andra att ta del av. Skicka notiser eller idéer för nästa nummer till redaktören senast den 30 mars 2006.

Erik Nilsson Mankok – en samisk författare i motvind

Litteraturen kring samerna är som bekant vid det här laget mycket omfattande. Men det har dröjt, innan samerna själva kommit med i den debatt om rör deras egna existentiella frågor, och som så länge förts över deras huvuden. Och ännu längre, innan samerna själva också upptäckt skönlitteraturen som ett viktigt kommunikationsmedel.

Erik Nilsson Mankok från Marsfjäll i Vilhelmina är den förste same som stiger fram som en modern författare. Det sker med *Mitt lassokoppel* (1962), den debutroman som han tyvärr själv måste förlägga.

Från renskogen till universitetet

Erik Mankok föddes 1908. Efter en kort skolgång väntade hårt arbete som för så många andra glesbygdsbarn. I Eriks fall som en av drängarna i renskötselarbetets vardagsslit. Men i hans arv från fadern, Hans Magnus Nilsson – en av pionjärerna i den första samiska föreningsrörelsen vid 1900-talets början – fanns ett spirande samhällsintresse. Som vuxen började Erik därför läsa på Hermods, tog studenten som privatist, och kom till Uppsala, när han redan passerat de fyrtio. Han tog en fil kand. men vände sedan hemåt igen – till renskogen och ströjobben. Men också till ett säreget författarskap, till organisationsarbete bland de "differentierade samerna" (samer utanför renskötseln) och till eget språkarbete kring Vilhelmina-Vefsendialekten.

Jag lärde känna Erik Mankok under vår samtidiga studietid i Uppsala. Vi var då bara 3–4 samiska studenter där. Det vara bara det, att han var nästan dubbelt så gammal som vi andra och våra referensramar därför lite olika. Jag vill minnas att han var mycket ensam där, deltog inte i nationslivet eller i några studentarrangemang, en samisk upplaga av Sten Selanders *En bondestudent*. Jag tror det till en del kom att prägla hans liv och utanförskap också efter Uppsala-åren.

Samelivet ur en rendrängs öga

Mitt lassokoppel är med sitt anspråkslösa utförande en till synes obetydlig roman om en renskötares vardag, men på djupet en mycket allvarlig bok – den första samhällsromanen från samisk miljö – med dess kritik och satir, dess ironi och anspelningar, men också dess bitterhet inför vanmakten, fördomarna, det som aldrig går att ändra på.

Erik Mankok blottställer aldrig sig själv. För att stå fri döljer han sig bakom fingerade namn och talar i förtäckta ordalag. Med varianter och omskrivningar låter han symboliken bli flertydig. Utan ordförklaringar går därför det som Mankok egentligen vill säga lätt förbi. Man förstår inte utan vidare, att *desertören* är den som sviker arbetet med renarna (i motsats till *partisanen),* att *sprintaren* är rendrängen och *chefen* den enskilde husbonden, ibland ordningsmannen i samebyn. Eller att *de* (*dom*) romanen igenom används som det sammanfattande ordet för de statliga representanterna (lappfogdarna och lapptillsyningsmännen). Ord som *lapp* eller *same* förekommer för övrigt inte alls.

Liksom andra samhällskritiker har Mankok låtit sin piska vina. Inte i stora slag, snarare i små, hårda snärtar. Och det han vill säga framför han inte storordigt och aggressivt utan lågmält och finstämt, ibland i repliker av utomordentlig styrka och koncentration.

– Har inte de studerade chefer?

– *Men våra har studerat massan*.

Och *massan*, det är renhjorden. Det är renhjorden samernas egna chefer studerat.

OKÄND FOTOGRAF/VBM

Erik Mankok Nilsson från Saxnäs, Vilhelmina i ett glatt sällskap midsommarfirare i Fatmomakke kyrkstad 1938. Nilsson står längst till vänster, därefter följer Elsa Gunborg Risslén, född Fjällström, Saxnäs, Elsa Viktoria Fjällström, Gunilla Fjällström, Saxnäs, Anna Sylvia Fjällström, född Kristoffersson, Klimpfjäll, Kjell Fjällström, från Svansjön, Dorotea, Axel Kroik, Rödberg, Vilhelmina samt Lisa Nilsson, Lövberg, Vilhelmina, gift Bergmark, Skalmodal.

Att flytta samer som schackpjäser

Förflyttningarna av nordsamer till lappmarker söderut under 1920-talet fick sådana sociala verkningar, att de är skönjbara än i dag, eftersom olika renskötselmetoder, olika samiska språk eller dialekter (varieteter med en modern term) och till och med olikartad samisk livsföring nu möttes inom samma område. Bakgrunden var renbeteskonventionen mellan Sverige och Norge 1919, som stängde vissa norska områden för svenska samer. För att undvika överbelastning av renbetesmarkerna i norr förflyttades därför nordsamer från Karesuando till fjälltrakter söderut, i en process som dolts under det främmande uttrycket ”den nordsamiska dislokationen”.

Erik Mankok känner frågan inifrån. I ett replikskifte heter det:

– Dom vill flytta hit dem från norr, med massa och allt.

– Det är ett nytt slags påhitt av dom.

– Våra fjäll lär ha litet med massa. Det är väl därför massan här ska räknas.

– Men vi behöver markerna, säger Axel. Vi är många som ska öka ut sitt.

– Det heter, att vi inte kan det med massan, säger Axel. Vi har klarat det i hundra år minst.

– Dom från norr ska lära oss med massan.

Att tala i förtäckta ordalag är inte det samiska kynnet främmande. Men i Mankoks fall är det mer än ett stilistiskt drag att vara tvetydig. *Det är taktiken att jag vill maskera mig*, låter han huvudpersonen säga, *maskera alla stigma jag fått ta emot i lägret*.

Från en släkt utan historia

Att vara same är att ibland vara omhuldad, ibland utlämnad. Men en välvilja utan finkänslighet kan ofta bli besvärande, och kulturambitioner kan ibland drivas så långt, att det känns nedsättande för dem, vilkas kultur det gäller. Det finns i Mankoks bok ivriga förespråkare för den kultur som är ”så rik och oersättlig”, förespråkare som fruktar degeneration, uppluckring och stamorganisationernas upplösning men som samtidigt utlämnar sitt objekt.

Vi kommer, säger en av personerna i boken, *från en släkt utan historia. Såvida inte släkterna avhandlas i någon kolorerad Baedeker för turisterna*. Och sådana handböcker har det som bekant funnits in i sen tid.

Det finns en scen i Mankoks roman, som tydligt åskådliggör vilka djup det kan finnas mellan de ståndpunkter, från vilka man betraktar de samiska frågorna. Samefrågor kan intressera så länge det rör sig om intressanta kulturyttringar, men så snart det gäller krav på förpliktel-

ser och engagemang blir attityden lätt en annan.

Handlingen i en scen tilldrar sig i Stockholm. Romanens huvudperson har fått företräde för en diplomat och ger sina ekonomiska synpunkter:

Sysselsättningsplaneringen på Nordkalotten bör självfallet sättas under samma rubrik som de underutvecklade folkens, svamlar jag. Men lösningen bör vara hjälp till självhjälp. --- Att det går att investera i massan på Nordkalotten. Det är investeringsräntan vi ska tro på. Och riskräntan vi ska känna till. --- När vi får klarhet här, är det lättare för bankerna att ge kredit.

Efter den salvan drar diplomaten andan.

– Herr Enares är personligen sysselsatt i denna intressanta näring, frågar han.

– Naturligtvis säger jag. Jag har farit hit ner för att sätta er in i det.

Diplomaten öppnar ett fack i skrivbordet och halar fram något. Jag iakttar med spänning vad han gör. Han ser ett ögonblick på slipsen och lägger sen ner den i ett fack. Så drar han ut en annan låda och får ut en slips till. Den förefaller vara av ylle och i ganska bjärta färger.

– Förlåt, säger han. Det är intressant då man kommer över något i folkligt konsthantverk. Jag sysslade med sådant lite grann på högskolan.

Men också självrannsakan

Men det finns också en sida till, den som vänder inåt. Det ligger lika mycket samisk självrannsakan i Mankoks roman som det ligger kritik utåt. Hur var det egentligen för rendrängen, han som ingenting ägde och ingenting fick?

– Det här är ett jobb, säger jag.

– Det är ett skitjobb, säger Axel. Vi har just inte en nickel för det. Dom som får kosingen är cheferna. Att sätta in på banken.

/…/

– Alla kan inte starta som egna, säger Nicanor. Banken tar inte pant i massan.

– Låna av cheferna.

– Cheferna lånar inte ut en nickel. De sätter in allt på banken, säger Axel.

/…/

Lenk är desertör.

– Det tog minst ett år, innan jag kom på det klara med framtiden, säger Lenk. Att ni bara gitter!

Mitt lassokoppel blev Erik Mankoks lyckokast, en sådan bok man inte kommer förbi, om man vill försöka förstå något av det som utgjort samernas verklighet.

”Renkulaker” och ”lösingar”

Mankok fortsatte under 1960-talet med ett par bidrag, *U-land i norr* (1966) och *Infryst breddgrad* (1968). Det förstnämnda var ett slags debattskrift, som argumenterade för särskilda samiska ”areor” som det enda tänkbara alternativet till utplåning i de bygder, till exempel Finnmark, där en tillräckligt stor samisk bosättning fanns.

I *Infryst breddgrad* tar han åter upp den ursprungliga romanformen. Ramberättelsen är en resa österut (Sovjet), men det är Nordkalottens problematik som diskuteras. Kritiken är här lika maskerad som tidigare, fastän udden nu tydligare riktas mot samernas egna organisationer, som enligt Mankok bara talar för ”renkulakerna” (renägarna) men samtidigt säger sig företräda också ”lösingarna” (samer utan renar). (Kulaker är ju en lite nedsättande benämning på en självvägande rysk bonde.) SSR låter också ryskt men står i verkligheten för Samernas Riksförbund, och SSR, heter det, gör anspråk på att företräda areorna i sin helhet fastän de ”differentierade” samerna glömts bort.

Att forskas eller utredas ihjäl

Ingen folkgrupp i vårt land har väl varit föremål för så mycket forskning och så många studier av blandad art som samerna. För att inte tala om alla utredningar. (För femtio år sedan befarade Annie Jäderberg på Norrbottensbänken i riksdagen i ett debattinlägg, att samerna höll på att ”utredas ihjäl”.) Och förvisso har det funnits forskare som hämtat sitt material från samevärlden, fått ut vad de behövt för sina ändamål och sedan lämnat samefrågorna ryggen. Det finns också sådana som sedan uppträtt som om de ensamma förstått samernas bästa och fortsättningsvis varit benägna att yttra sig över alla samefrågor över huvud taget, även sådana som legat långt utanför deras egen forskningssfär.

Erik Mankok var känslig även på den här punkten. Själv var han egentligen för tidigt ute, för hans forskning ägde rum i en tid, då ”experterna” ännu ensamma dominerade forskningen! Och han kunde inte låta bli att reagera. Men gjorde det inte med några arga inlägg utan med de litterära redskap han förfogade över. De som drabbades av hans penna fick sin beskärda del.

Forskarteam har redan radat upp vagnslaster om renhantering, om kajakfångst och om bisonjakten, heter det i en av hans böcker. *Det flödar över i facklitte-*

raturen, om spädbarnsdi och plats i syskonkullen. Och han drar sig inte för att raljera lite:

En doktorand reste upp på två månader till tundran för att studera kulaken och hunden. Det var en rik kulak och hans hund. För det fanns rika kulaker men inte i någon större utsträckning.

Då kulaken öppnade sin jofatrappersäck efter första rundan, tog kulakhunden ur den öppna säcken ett rökt ytterlår av en fet ren. Kulaken, som därtill inte var så lite full i fan utom att han var högfärdig, lade ut för doktoranden, att hunden var ett så viktigt väsen på tundran, att den hade full rätt att spisa ut sig. Det var ett så gammalt skick värt en akademisk avhandling och säkert meriterande till en tjänst som byrådirektör.

Och om juridiken, som en tid bredde ut sig över alla samefrågor, räckte det för Erik Mankok att ironiserande konstatera, att ”den som inte är juridiskt bildad gör bäst i att hålla käften förstås”.

Från objekt till subjekt

Förutsättningarna för forskning kring samekulturen har efter hand ändrats så, att samerna inte längre bara är objekt utan också subjekt, det vill säga själva utför och leder olika forskningsuppgifter. I den förändring som det successivt medförde, slog dock pendeln på sina håll så långt åt andra håller, att det fanns samer som på allvar förfäktade, att bara samerna själva kunde forska om samer. Bara samer, hette det outtalat, har den nödvändiga intuitionen, förstår av sig själva vari problematiken ligger.

Inom sameforskningen är det sannolikt en fördel att ibland så att säga känna de inre strömningarna, liksom det i andra fall onekligen är viktigare att kunna se på och tolka skeendena med klara ögon utifrån. Det finns med andra ord ingen entydig ”samisk tolkning” av ”det som sker i det som synes ske”.

Jag är övertygad om att det synsättet också låg i linje med de uppfattningar som Erik Mankok förfäktade som samisk forskare.

Vägen till medinflytande

Som ett led i det praktiska föreningsarbetet lade Erik Mankok ned mycket kraft på att organisera och synliggöra de samer han betecknade som ”de differentierade”. Det vill säga den majoritet av samerna som renbeteslagstiftningen separerat bort från de naturarättigheter (jakt och fiske) som tidigare de flesta samer tillgodogjort sig. Hans plattform blev den så kallade Storumangruppen (som följdes av andra likartade grupper). Den närmaste målsättningen var en egen organisation för de differentierade med krav på inflytande på statsmakterna remissvägen på samma sätt som SSR fick tala för de renskötande samerna. I det syftet fick man också till stånd ett möte med statsminister Olof Palme i februari 1970 för att lägga fram sina argument.

Erik Mankok uppfattades i det här sammanhanget som de icke-renskötande samernas chefsideolog, något som han själv såg som ett försök av andra krafter (som myntat begreppet) att begränsa hans manöverutrymme.

Tillkomsten av sametinget har gett oss en ny samepolitisk karta i den meningen att andra samegrupper nu också gör anspråk på delaktighet och inflytande. Med facit i hand visar det sig, att Erik Mankok i det avseendet var före sin tid. *Det är sannolikt*, skriver han i ett inlägg i *Antropologiska studier* (1971), *att klassmotsättningen mellan de renägande och de differentierade samerna skärps, även om den än så länge är kryptisk*.

Han förvånades över SSR:s, som han tyckte, dåliga förståelse för de naturliga klassmotsättningar som alltid uppstår inom etniska grupper på väg mot moderna industrialiserade samhällen. Det fick inte bagatelliseras som bara ”en splittring bland samerna”, där ”splittrarna” ensamma fick ta på sig ansvaret. Och splittrarna var underförstått de samer som inte såg sig företrädda av det renägarstyrda SSR.

Samiskan i centrum

Under de senaste åren av sitt liv ägnade Erik Mankok samiskan mycket tid och gav ut bland annat en svensk-sydsamisk ordlista på Vilhelmina-Vefsen-dialekten (1976), en munart inom den ursprungliga Umesamiskan. Men också i fråga om språkvården fann han vissa motsättningar. Det fanns, tyckte han, en ”vetenskaplig behandling” av sydsamiskan (samlingsnamn för flera munarter) som skilde sig från dess behandling i vardagslivet. Teori och praktik gick med andra ord inte i takt.

Till debatten om synen på samerna från myndighets- och forskningshåll återkom Mankok både i fråga om forskningen om samerna som ett ”vetenskapligt syndrom” (1977) och med frågan om för vilken etnisk befolkning man egentligen planerade (1980).

Ett salt i den inomsamiska debatten

Jag har rubricerat mitt bidrag *Erik Nilsson Mankok – en samisk författare i motvind*. Det ligger ingenting negativt i begreppet "motvind", om någon mot förmodan skulle tro det. Det ska i stället uppfattas som ett beröm.

Det är så lätt att oreflekterat stryka medhårs och anpassa sig efter rådande trender, både i förhållandena samerna emellan och i deras förhållande till statsmakter och myndigheter. Men det var motvinden som gav Erik Mankok hans skärpa och hans analytiska förmåga.

Mot den som inte kände honom närmare kunde Erik Mankok också göra ett lite avvisande intryck. Men jag tror det berodde på att han var mån om sin integritet och rädd för att bli utnyttjad för ändamål som skulle gagna andra intressen än dem han själv delade. Därför låg det i hans kynne att vara lite på sin vakt och att inte utan vidare hålla för sant det som uppgavs vara sant.

Jag uppskattar mycket Erik Mankok som ett salt i den inomsamiska debatten, där det inte alltid varit tillräckligt högt i tak.

Erik Mankok avled 1993, vid 85 års ålder. Han bildade aldrig egen familj.

LARS THOMASSON

Lars Thomasson är född i Åre 1928, son till den kände fotografen Nils Thomasson. Han är skolman, politiker och historieforskare som bland annat utgivit samiska bibliografier och bedrivit en framgångsrik forskning om sydsamernas mer nutida historia. Är sedan 1994 filosofie hedersdoktor vid Umeå universitet. Bidraget är en lätt bearbetning av ett föredrag som han höll i samband med Fatmomakke sameförenings 100-årsjubileum den 4 september 2004.

Några bibliografiska anteckningar om Erik Nilsson Mankok:

"Alla samer är inte renägare" *Antropologiska studier* (1971)
"De icke renskötande samerna och SOU 1968" *Antropolognytt* (1969)
Forskningen om samerna ett vetenskapligt syndrom (1977)
För vilken etnisk befolkning planeras det? (1980)
Infryst breddgrad (1968)
Mitt lassokoppel (1962)
"Om den så kallade samelitteraturen" *Norrländsk tidskrift* (1969)
"Renkulak i elfenbenstorn" *Clarté* (1963)
"Samepolitik – kolonialpolitik?" *Liberal debatt* (1980)
Systematik i sydsamiskan. Vilhelmina-Vefsen (1975)
Svensk-sydsamisk ordlista. Vilhelmina-Vefsen (1976)
U-land i norr (1966)
"Umeå-samer eniga med kulturnämnden" *Västerbottens-Kuriren* 29 april 1976
"Öppet brev till ABF om samecirklar" *Västerbottens-Kuriren* 28 oktober 1977

MALIN ARNESSON

Lina Lundin lyfter Anna Ehnberg i svensk-finska Uppdraget/Tehtävä där Björn Säfsten stod för koreografin. Uppsättningen, som hade premiär i Vilhelmina år 2003, var den sista inom Dans i Kvarken-projektet Interdans.

I nästa nummer…

Koreografer, amatörer, dansare, pedagoger, forskare, publik, administratörer och beslutsfattare. Alla är de viktiga delar av Västerbottens dansliv. I nästa nummer gör vi en djupdykning i länets moderna dansliv och dess historia. Frilansjournalisten Malin Palmqvist har de senaste åren i samarbete med Dans i Västerbotten intervjuat en stor del av de danspersonligheter – kändisar och doldisar – som format och formar de strukturer Västerbottens dansliv i dag har. Vi möter västerbottniska danskonstnärer som verkar i Europa och de som återvänt hem. Vi ser fria danskompanier komma, gå och komma igen. Möter forskare som tittar på dans med etnologiska och sociologiska glasögon. Ger oss ut på de pedagogiska dansgolven. Och genom dagens danskonstnärer och pedagoger, de som en gång var amatörer, möter vi den moderna danshistorien med dess pionjärer, eldsjälar och förebilder.

”Dans i Västerbotten” utkommer i början av juni.

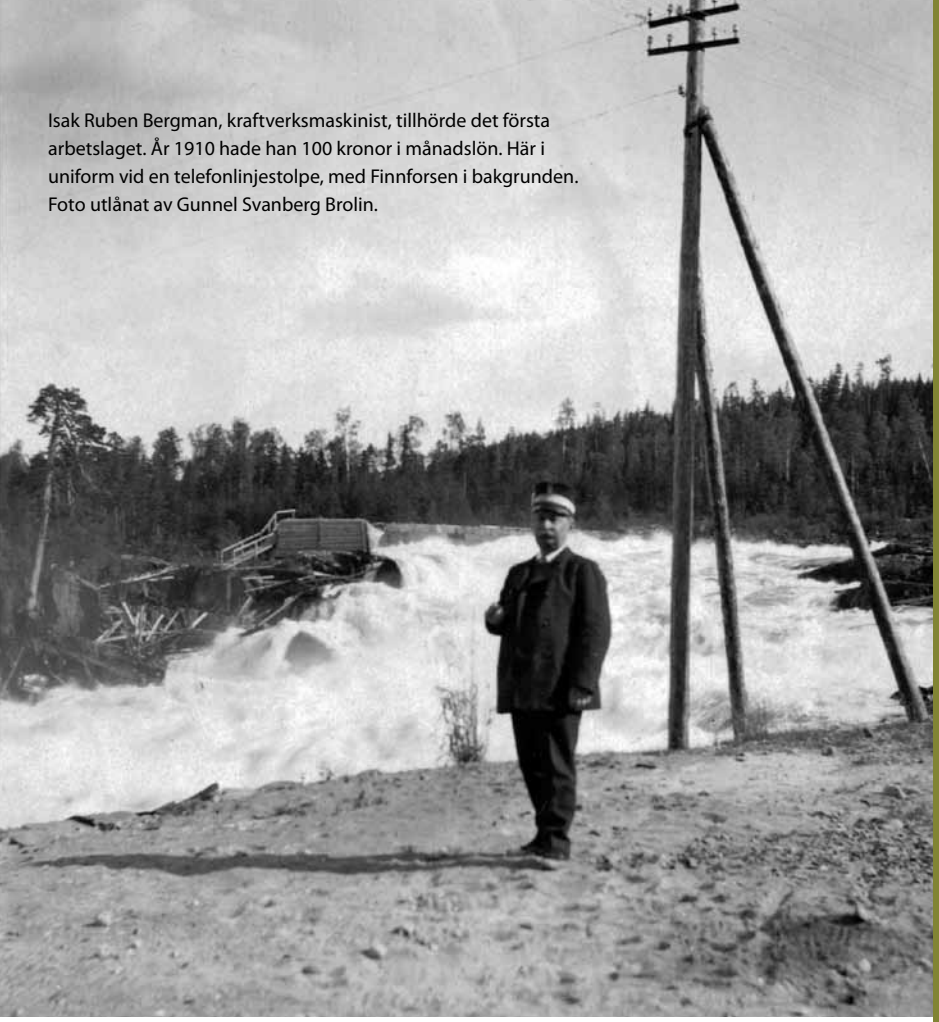

Isak Ruben Bergman, kraftverksmaskinist, tillhörde det första arbetslaget. År 1910 hade han 100 kronor i månadslön. Här i uniform vid en telefonlinjestolpe, med Finnforsen i bakgrunden. Foto utlånat av Gunnel Svanberg Brolin.

OMSLAGETS FRAMSIDA

En vårvinterdag i Finnforsfallet, 1940-tal. Handlarens son, Gunnar Sundvall och Marta Bergqvist, dotter till kraftverksmaskinisten Simon Bergqvist. I sparklådan sitter Martas lilla sladdsyster Maggan, född 1942. Gunnar och Marta gifte sig 1950. Foto utlånat av Gunnar Sundvall.

OMSLAGETS BAKSIDA

Sommarkväll 1928. Borghild Ahrmfeldt, dotter till kraftverkschefen Hjalmar Ahrmfeldt, på toppen av ”timmervältan”, en brant sluttning i Finnforsfallet, där flottarna rullade ned timmer i älven. Här hade hon utsikt över udden där sommarstugan, skämtsamt kallad ”villan”, syns i bakgrunden. Foto utlånat av Gunnel Svanberg Brolin.

västerbotten

Redigeras vid Västerbottens museum
i samarbete med Skellefteå museum.

Chefredaktör & ansvarig utgivare
Ola Kellgren, 090-17 18 02

Grafisk form
Kikki Lundberg

Prenumeration och distribution
Receptionen, 090-17 18 01 och
Lena Bertilsson, 090-17 18 05
Telefax 090-77 90 00

Redaktionens adress
Tidskriften Västerbotten
Västerbottens museum
Box 3183, 903 04 Umeå
Telefon 090-17 18 00
Telefax 090-77 90 00
E-post: ola.kellgren@vasterbottensmuseum.se
www.vasterbottensmuseum.se

Rekvisitioner och prenumeration
Västerbottens läns hembygdsförbund
Postgiro 6 26 22-6.

Tryck
Wallin & Dalholm boktryckeri AB, Lund 2006.
Tryckeriet är miljöcertifierat enligt ISO 14001.
Tidskriften är Svanen-märkt.

Prenumeration

Årets nummer	250:–
Årets nummer i en bok	265:–
Årets nummer och bok	305:–

Medlemmar i en västerbottnisk hembygdsförening, ansluten till Västerbottens läns hembygdsförbund, får 20% rabatt på prenumeration.

ISSN 0346-4938
Tidskriften utkommer med fyra nummer per år.
Lösnummerpris 75:–

Sajten för sveriges kulturtidskrifter
tidskrift.nu

västerbotten

Tidskriften produceras av Västerbottens museum
för Västerbottens läns hembygdsförbund

Pris: 75:–